

HISTORIA VTRIVSQVE BELLI DACICI A TRAIANO CAESARE GESTI, EX SIMVLACHRIS QVÆ IN COLVMNA EIVSDEM ROMAE VISVNTVR COLLECTA.

AVCTORE F. ALFONSO CIACONO HISPANO Doctore Theologo instituti Prædicatorum, & Romani Pontificis Pœnitentiario.

AD CATHOLICVM HISPANIARVM REGEM PHILIPPVM II.

Cui accessit Historia seu verissima a calumnijs multorum vindicata, quæ refert Traiani animam precibus diui Gregorij Pontificis Romani a Tartareis cruciatibus ereptam; eodem Auctore.

DE FACVLTATE SVPERIORVM.

ROMAE

Apud Franciscum Zanettum & Bartholomæum Tosium socios,
Anno Domini M. D. LXXVI.

PHILIPPO,
CATHOLICO HISPANIARVM REGI II.

F. Alfonsus Ciaconus æternum in cœlis, diuturnum regnum in terris.

VM nuper breuem quandam explicatiunculam facerem vtriusque belli Dacici, a Traiano Cæsare confecti, quæ in marmorea eius columna, Romæ, inter paucas vetustatis reliquias adhuc superstite, scalpta est; tibi regum potentissimo dicandam censui, vt qualescunque ingenioli mei primitias, tu ipse primus suscipias, cui iure subsum, & sub cuius regnum & protectionem disciplinas tum diuinas, tum humanas, non solum Hispaniæ didici, sed & multos annos professus sum. Colossi namque, pyramides, & columnæ, stupendæ magnitudinis, qualis hęc existit, non nisi magnis imperatoribus aut regibus erigi, aut dedicari solent. Magnificentissima enim, & admiranda quæque non nisi magnos & potentissimos decent. Præsertim cum iure quodam tibi eam vendices, qui multis nominibus successor Traiani Cæsaris fuisti. Hispanus ille; Hispanus & tu: ille Italicæ ortus, tu Hispali vrbe illi proxima genitus: Rex ille Hispaniarum, tu regnum idem moderaris: ille medietati orbis præfuit, medietas etiam tibi subest: ille inter ethnicos principes optimus, tu inter Christianos censeris. Ad te igitur, clementissime Rex, multa illius clarissimi principis monumenta attinent, & iure quodam ea ceu propria vendicare & transferre legitima quadam successione & hæreditate potes. Pulchre præterea & appositissime cohęret, columnam Romę existentem, tibi piissimo & religiosissimo principi consecrari, qui, solus inter Christianos reges, columna sis robustior, cui Romana ecclesia fulciatur, innitaturque. Proinde lœta fronte suscipe hoc munusculum clementissime Princeps, interim dum tuis auspiciis libros duos ingentes paro: alterum, de gemmis, lapidibus, marmoribus, saxis, succis, metallis, rebusque cunctis metalliferis: quæ maxime reges decent, quorum interest, thesauros in publicos vsus conseruare, qui gemmis pręcipue, & metallis constant: alterum, bibliothecam vniuersalem librorum omnium, tam eorum qui typis excussi, quam eorum, qui manuscripti diuersis in orbis locis asseruantur, tum ordine alphabetico, tum per locos quosdam communes Grammatices, Rhetorices. poetices, historiæ, cœterarumque cunctarum disciplinarum, artiumque digestam, vt si qui libri, in-

† 2 ter

ter tot, desunt in tua ingenti & instructissima bibliotheca regij cœnobij Sancti Laurentij Scurialij, quam copiosissimam ex toto terrarum orbe colligis, ex nostra reficere & augere queas, locis indicatis vbi libri reperti transcribi possint: ingentem gloriam & famam ea in re supra cunctos Hispaniarum reges conciliaturus, qui non solum armis religionem Christianam tueri, sed & libris, vbique terrarum & locorum conquisitis, vt propria instrumenta, quibus aduersus fidei nostræ hostes pugnetur affatim et benignissime ministres: cunctasque disciplinas, & artes singulas eo modo conseruare cures, libris in quibus scriptę continentur, ne pereant, asseruatis, & in publicam doctorum & studiosorum hominum commoditatem, & vtilitatem expositis: vt omnis respublica literaria, maxime tibi sit obnoxia & addicta, quæ insignissimum, & regia munificentia dignum munus tua ex liberalitate suscepisse agnoscit; vt hinc immortalitas tibi eximia paretur, & perpetuus in mentibus & ore hominum eruditorum continuusque per cuncta sæcula verseris. Cuius regnum Deus optimus maximus felix & diuturnum cum omni sobole & posteritate regia per multa tempora seruet. Romæ 5. Idus Octobris anno restitutę salutis. M. D. LXXVI.

LECTORI CANDIDO SALVTEM.

NTER antiquitatis monumenta, quæ in vrbe integra supersunt, quæ profecto paucissima existunt, nihil nobilius aut splendidius Traiani Columna; *quæ vltra ingentem eius molem, vtriusque belli* Dacici *historiam multis simulachris scalptam habeat: vniuersamque ferme vetustatis notitiam complectatur: & vnde illius ætatis, militum mores, habitus, disciplinam, arma, profectiones, castrametationes, frumentationes, pabulationes, adaquationes, imperatorum allocutiones, sacrificia, libationes, victimas, aras, sacerdotes, illorum habitus, ministeria & in sacrificando ritus,* Romanorum *& hostium signa, congressus, pugnas, strages, victorias, legatos; vrbium, castrorumue conditiones, oppugnationes, expugnationes, direptiones, demolitiones; sæue & clementer vtrorumque gesta, pontes; fluuiorum tranationes, nauium ædificationem, formam, nauigationem, trophæa, triumphos, gratulationes, congiaria, & demum stipendiorum solutiones deprehendemus: & plurima huiusmodi, quæ antiquitatis studiosi passim, elegantissimis simulachris absoluta docebuntur: vt hæc sola columna cuncta ferme ob oculos ponat, quæ inter varias antiquitatis reliquias sint vbique locorum dispersa. Cum autem tot sæcula nullus excogitasset, aut manum admouisset, vt hæc in publicum prodirent; Raphael Vrbinas celeberrimus pictor, & eius discipuli Iulius Romanus, & Ioannes Franciscus* Polydorus, *multa diligentia, operaque adhibita, antigraphiam huius columnæ extraxere, multa ex ea in suos vsus & picturas & illarum venustatem & ornamenta transferentes? Sunt enim in columna ab excellentissimis artificibus singula elaborata, absolutaque. Franciscus etiam, Rex gallorum, vt erat ingentis animi, antiquitatisque studiosus, sub* Pontificatum *Pauli* Tertij *cœpit ex ære aliquot columnæ portiunculas conflare, vt integram ex ære Galliis erigere posset, sed aut magnitudine rei, atque dispendij deterritus, uel morte præuentus, non potuit perficere, quod cęperat. Postremo Hieronymus* Mutianus *pictor* Romæ *insignissimus, in quo quid potius commendes, & admireris, nescias: aut artis summam peritiam, aut religionis obseruantiam, mores candidissimos, multasque alias animi & corporis dotes, quibus ornatus existit; in publicam commoditatem & utilitatem pariter, in æs cuncta columnę simulachra exprimi & incidi fecit, multis sumptibus in ea re factis, multisque laboribus & fatigationibus susceptis.* Quo *solo nomine cuncti studiosi, & literarum amatores, eidem obnoxij, & in perpetuum deuincti futuri esse deberent. Huius igitur precibus, amicorumque hortatu, breues has ieiunas & steriles commentatiunculas confeci in columnam* Traiani *Augusti ne vllo adminiculo destituta in lucem prodiret· in quibus utique non potui non sæpissime diuinare & hallucinari, quod res esset recondita & abstrusa satis, commentarijsque historiarum destituta. Proinde ignoscent, dabuntque ueniam siquando impegerim, reliqua uero literarum studiosi, æqui bonique consulent.*

COLVMNAE TRAIANI
TAM INTIMAE QVAM EXTIMAE FRONTIS
EXACTISSIMA ORTOGRAPHIA.

INTERIORIS FRONTIS DESCRIPTIO.

1
OLVMNAM marmoream cochlidem Romæ in medio Traiani foro erectam, nunc etiã extantem. cxxviii. Ped. altam, ad cuius fastigium per clxxxiiii. gradus conscenditur, lucem fenestellis xliii. ministrantibus, S. P. Q. R. Traiano Augusto, bellis Asiaticis implicito, dicauit: In cuius extima superficie quicquid optimus princeps gemina in Dacos expeditione præclare & feliciter gessit, ad posterorum monumentum insculpsit. Quam licet morte præuentus non viderit, ipsius tamẽ cineres in vrbem relati, intra auream pilam in eiusdẽ fuere summitate reconditi.

2 Intimam columnæ faciem prior figura ostendit, sicut extimam posterior. Totius autem & singularũ partium mensurã ex subiecto climacis indiculo facillime agnosces.

3 Constat tota huius columnę moles ex xxxiii. marmoreis lapidibus stupendę magnitudinis, ita vt basis ex viii. ex singulari laurea corona superstans, ex xxiii. totidẽ gyri per interualla in ipsamet columna conspicui, ex vno capitulum, supremus ex altero apex consurgat. Romanæ vtique potentię & splendoris argumentum, & moles adeo sumptuosa, quę cum Memphyticis pyramidibus facile certare posset.

4 Longitudinem huius columnæ licet cxl. Ped. Eutropius & Cassiodorus prodant, Publius tamen Victor, aliam fortasse mensuræ rationẽ sequutus, cxxviii. non excedere tradit, quod & nunc etiam deprehensum est. Gradus autem non vt idem P. Victor clxxxv. Sed clxxxiiii. nec fenestellas xlv. Sed xliii. hodie comperimus. Basis autem singula latera xx. Ped. Rom. habent: id est simul lxxx. quos ego exacta mensura deprehendi.

5 Columna altera ad exẽplar huius facta, quam M. Aurelius imp. Antonino Pio Aug. in Campo Martio Area Flaminij dicauit, quæ adhuc Romæ visitur rimis dehiscens, ignique parumper de formata, Traiani columnam xlvii. Ped. longitudine excellit, vt pote quæ alta sit Ped. clxxv. & gradus habeat. ccvi. fenestellas vero lvi. P. Victore attestante. Graduũ autem numerus hodie deprehendi non potest, neque ad columnæ fastigium perueniri, in quo colossus ingens fuit, qui imaginem ipsius Antonini pij referebat, vt ex nummis antiquis colligitur. Qui tamen hodie non exstat.

6 Columnæ huius erectio ideo à senatu populoque Romano facta, vt optimi principis, cunctis que Carissimi, memoria superesset æterna. rerumque gestarum gloria, atq; ferocium gentium victoriæ ad posterorum ita notitiam peruenirent: ipsiq; præterea

A assenta-

assentarentur, in vrbem ex Asia redire paranti: & vt forum, quod ipse omnium elegãtissimum construxerat complanarent, & vndique conspicuum redderent, monte tantæ altitudinis, quantę columna existit, inde egesto: vtque ea moles illius post obitum cineribus recipiendis, vsui esse posset: non secus atque Memphiticæ pyramides in regum Ægyptiorum, mausoleum Augusti, sua postea moles Hadriani, columna altera Antonini Pij, & septizonium demum Septimij Seueri Pertinacis sepulchra cessere.

EXTERIORIS FRONTIS COLVMNÆ ORTOGRAPHIA.

7 IN basi quoquo versũ huius marmoreę columnæ trophæa insculpta sunt; de superatis hostibus parta, inter que visuntur labarũ, signa draconum, tubę, tunicæ, paludamenta, Dacorum genti propria, galeę, loricæ, thoraces, scuta, clypei, hastæ, gladij, acynaces, pugiones, clauæ, secures, falces, militares, arcus, pharetrę, & sagittæ.

8 Aquilæ signa Romani exercitus felicia, trophæis superstant: quarum ductu & auspicijs victorię partę, hostibusque prędа adempta. Hę sertum ex quercu factum, vnguibus tenẽt, ex quo corona ciuica in circulũ cõtorqueri posset, caputq, victoris redimiri, vittis vtrinque pendentibus, quibus ad sinciput alligaretur. Qua semel accepta, perpetuo vti licebat.

9 Corona laurea Traiano de Dacis & sarmatis triumphanti, à senatu Romæ de more data. Coronæ autem triumphales primum ex lauro, de in ex auro purissimo fieri cœptę: vnde aurum dictũm coronarium, quod esset omnium probatissimum.

10 Dion cassius Grecus author censet columnam hanc ab ipsomet Traiano constructã, & priusquam ad bellum proficisceretur Parthicum, factam: neutrum tamen antiquæ inscriptioni, basi columnę superadditę, consentit: quæ à S.P.Q.R. & ipsius etiam sumptibus erectam aperte profitetur. Cumque id acciderit xvii. Traiani plebis tribunatu, liquet eius imperij anno xvii. fuisse dicatã. Totidem nãque annos tribunitia potestate Cęsares functi, quot imperio pręfuere. Quo certe tempore Traianus italia aberat Parthico & Armeniaco bellis distentus: Incidebatque in annũ ab vrbe cõdita Dccclxvii. Christi autem cxv. Panuini fastos, si probatiores sequamur. Q. Minnio Hasta & P. Manilio Vopisco coss.

11 Simulachra, in hac Traiani marmorea columna incissa, parum à superficie eminent, duorũmque circiter pedum longitudinis existunt: sed quo magis à basi versus capitulũ procedunt, eo grandiora euadunt: adeo vt quę capitellum proxime pertingant, eandem quam inferiorã magnitudinẽ ferme ostentent, quod dupla ijs proportione respondeant.

12 Traiani Augusti forum, in cuius medio hęc Hetrusco opere columna eminebat, inter Capitolium, collem Quirinalem & forum Neruę, ab Apollodoro peritissimo artifice tecto ęneo super imposito, extructum fuit. In quo palatium Traiani vario ex marmore, statuis, & picturis ornatum, gymnasium, bibliotheca, arcus triumphalis ob superatos Dacos & Sarmatas, porticus amplissimis excelsisque opere Corinthiaco columnis, magnis epystilijs adiunctis (vt gigantum potius quam cœterorum hominũ moles crederetur) statua equestris ipsius Traiani in medio porticus atrio, columnis altissimis super posita. Huc à plerisque cęsaribus illustrium hominum statuę translatæ, non paucis dicatę, inter quas Claudiani poetę etiam insignis fuit. In huius fori ruinis,

Symmachus

Simachus Romanus pontifex ędem diuo Basilio sacram construxit; sicut & Bonifacius viii. tres turres excelsas. Quarum, quę media est, militiarum ideo dicta, quod in ipsis Traianorum militum stationibus super ędificata fuerit. Harũ rerum auctores existunt, Dion Cassius in vita Traiani, Ammianus Marcellinus lib. 16. Gellius lib. 13. cap. 23. Blondus lib. 3. Romę instauratę, Marlianus lib. 3. cap. 13.

13 Cancelli ænei capitellum columnæ ambientes, ita vt spatium tutum circumtramseuntibus relinquerent, nunc non extant. Quare non leui se periculo exponunt ij, qui summitatem columnæ conscendentes, capitellum ipsius circum ambulant repagulis destitutũ, fieri enim facile potest, vt vertigine correpti in ima pręcipites labãtur. Tutius igitur erit intra fenestram se continere ad quam gradus terminantur; & inde vtcunque prospectare quam foras cum tanto periculo erumpere.

14 Celebris hęc Traiani columna in fastigio colossum habuit super impositum, id est, statuã ipsius Traiani immodicę proceritatis erectam: cuius rei fidem faciũt eiusdẽ, qui visuntur, numi. Erat autem statua huiusmodi paludata, thoracata, & ocreata: orbem seu pilam auream tenebat in dextra, intra quam ipsius cineres reconditi asseruabantur: sceptrum in sinistra, simile iis, quibus Hispani hodie indices pro insigni vtũtur. statua autem hęc, vel à barbaris vrbẽ vastantibus demolita, vel tempestatis vi alicuius deiecta: nã illius caput, cum basis ruderibus purgaretur, repertum; & in ædes quondam Cardinalis dicti de la valle, translatum. Pedes autem fastigio columnę adhærentes adhuc visuntur. Fuit autem colossus hic longus pedes 21. Romanos: nam caput a vertice ad mentũ duorum pedum quatuorque vnciarum existit, quod nona totius corporis pars esse solet. Decretæ autem in columnis statuæ à senatu plerisque fuerunt. In sepulchris vero, neque nõ monumentis reliquis columnarum ratio fuit, vt cuius nomini dicatæ essent, gloria supra cœteros mortales attolleretur. Hinc illa Ennii de Scipione verba. Quantam statuam faciet populus Romanus? quantam columnã quæ res tuas gestas loquatur? vel certe quod maioribus mos fuerit principes viros sub montibus sepelire. At cum montes sepulchris excitandis vbiuis non sufficerent, pyramides, altasque columnas super cadauera erexere: vel ipsa potius cadauera super columnas & pyramides recondere curarũt. Solus autem inter imperatores, teste Eutropio, Traianus in vrbe sepultus fuit. Nã Mausoleum Augusti, moles Hadriani, & columna Antonini pij extra vrbis habitationem fuere.

Prioris belli à Traiano Aug. aduersus Dacos suscepti, initium. Qui postquam Italia excesserat, Alpibus traiectis ad Noricos, nunc Styriam & Carinthiam cum copijs peruenit: per eandem enim viam iter fecisse ab vrbe in Germaniam cum à Domitiano cęsare Romanis legionibus præficeretur, Plinius in Panegyri auctor est.

Profectionem vero Traiani Augusti in Daciam quarto imperij sui anno extitisse fastorũ monumenta prodũt: & dum ætatis ageret xlviii. Nam xlv. imperare cœpit, non vt Dion cassius scripsit xlii. quod neutiquam temporum seriei cohærere poterat. Cũ enim ipse vixerit annos lxiii. Men. ix. Di. iv imperaueritque annos xix. Men. v. Di. xv. consequi necesse erat aut xxiii. annos ipsum imperasse aut certe lxi. obiisse. vtrunque tamen à rei veritate abest. vt ex historia ipsius & fastis, publicisquè tabulis potest cognosci. Nec incommodũ fuerit hic adnotasse, quod ego diligentissime inuestigaui, Traianũ Italicæ vrbe, Hispali proxima vii. idus Nouẽbris natũ. vi Kal. Februarij imperare cœpisse, & vi. idus Augusti diem vltimum obijsse. Erat autem Italica, vrbs Hispaniæ Bęthicæ, ad ripas Bæthis fluuij sita, decem ab Hispali milliaribus distans, cuius nunc ruinæ amplissimæ visuntur non longe ab oppido, quod Alcala del Rio dicitur:

vbi Hadrianus & Theodosius Imperatores etiam orti.

Causę huius belli suscipiendi Traiano Aug. fuere: pecunia grauari, quã quotannis Daci capiebant: illorum copias indies & vires augeri, efferatiorique subinde animo fieri: prouincias finitimas in amicitiam põpuli Romani, fidemque susceptas, ijs summopere infestari: gloriæ auiditas, quã supra maiores eã sibi via comparare tentabat vindicãdæ iniuriæ dedecorisque abolendi desiderium, quẽ ex profligato nuper exercitu signisque legionum amissis, conceperat.

Dacia, regio olim fuit situ munitissima, trans Danubium collocata mediã Tibisco flumine alluente; prouincias complectitur, nunc Transiluaniam, Vualachiam, & Moldauiam dictas. Ab ea sarmatiæ parte, quæ nobis Russia & Podolia est; Tyra fluuio diuidi veteres geographi scripsere. Ab inferiori autem Mœsia, quę nunc Bosna & seruia existit, Istro amne disiungitur. Circuitus eius patebat, Dione, Ammiano Marcellino, & sexto Ruffo auctoribus, decies centena millia passuum: idest mille milliaria Italica, quę conficiunt ccl. Leucas Hispanicas, & totidem milliaria communia Germanica. Regio plurimum montosa arduisque alpibus cincta, fodinis auri, argentique & æris abundans, frumenti, armentorum & pecoris ferax. Dacis per id tempus Decebalus rex præerat, qui Oppium Sabinum virum consularem, & Cornelium Fuscum pręfectũ cohortium prętorianarum, duces à Domitiano Cęsare, cum ingentibus copijs missos, turpi clade deleuerat.

Daci vnus populus eademque gens cũ Getis fuere; licet strabo lib. 7. seductus diuersam censuerit. Hos namque fuisse veros Getas sicut & Dacos, à Germanis & Gothis originem traxisse, è scandia prodijsse insula: Herulos abegisse istri ripas habitantes, inibique cõsedisse, neque semel occupatas sedes vnquam mutasse, alioue concessisse, & Iornandus in historia, & diuus Hieronymus super Eusebium attestantur. Germanis prętere eosdem annumeratos illorumque lingua fuisse locutos: Plinius item. & Iornandus prodidere. Neque audiendi sunt, qui vocum affinitate decepti; existimant Danos esse Dacos, vel Daniam, Daciam. Nam Dania eadem est quę Cimbrica Chersonnesus, hodie Denmarck & Iuitlant, & corruptius dinamarcha appellata: longissime à nostra Dacia dissita. Est enim Damia septentrionalis Oceani peninsula maritimæ saxonię lateri adhęrens, quam olim Cimbri habitarũt, quos postea Marius deleuit, in Italiam irrumpere conantes: de quorum spolijs trophæa Mariana dicta, Romæ excitata fuere. Daci autem, de quibus nobis in pręsentiarum est sermo, Pannonijs & sarmatis sunt contermini, Transyluani, Vualachi, & Moldaui hodie dicti, olim acerrimi & pugnacissimi milites, qui sœpe multum detrimenti Romanis intulerunt. sub Cotisone enim rege in Pãnonias & Mœsias irrũpebant cõcreto gelu Danubio. Contra quos Cornelius Lentulus ab Augusto missus, tres eorum duces cum magnis copijs deleuit: citeriorem ripam presidijs muniuit, satis victoriarum putans, posse illos prohibere. Dein Augustus eosdem coercere parans, qui se in Pontum & Thratiã effuderãt, morte pręuentus est. Mox Domitianus per Alpes Iulias itinere facto biennio Pannonios domuit, cum nullus ad eum diẽ ausus fuisset ad Danubium arma transferre, quamuis sœpe insultantibus barbaris; cum Dacis tamen bis infeliciter congressus duces & signa amisit, licet de ijs Romæ, victus potius quam victor triumphauit. Subsecutus Traianus, Dacorum insolentiam haud diutius ferendam ratus, aduersus eos arma mouit, duabus factis expeditionibus.

Sub priorem ad pacem petendam suplices compulit: Sub posteriorem multis prælijs attritos se dedere, Decebalumque ipsorum Regem in desperationem lapsum ma-

nus ſibi in ferre coegit:Dacia in prouinciã Romani imperij redacta.Sub Galieno perditiſſimo imperatore Dacia amiſſa eſt. Aurelianus deſperans retineri poſſe, omnem Daciam trans Danubium, ſublato exercitu prouincialibus reliquit: abductoſque ex ea populos in Mœſiam collocauit, appellauitque ſuam Daciam quæ duas Mœſias diuideret;ſeruiam & Bulgariam hodie dictas,vt Vopiſcus in Aureliano ſcribit. Nũc Daci partim Turcarum regi tyranno ſubſunt, partim proprium principem agnoſcunt, quem vulgo Vaiuodam vocant.

Ex Aſiaticis Parthi, ex Europæis Thraces & Daci, moleſtiſſimi & acerbiſſimi Romanis hoſtes fuere. Daci autem adeo ſtrenui erant vt multo plures clades Romanis intulerint,quam acceperint: gloriabantur enim Martem, quem bellorum deum vana gentilitas credidit,ſuum incolam fuiſſe, Cui rei alluſit virgilius 3. Æneid. dicens.

Multa voluens animo Nymphas venerabar agreſtes,
Gradiuumque patrem, Geticis qui præſidet aruis.

Cuius etiam rei meminit Vegetius lib. 1. cap. 28.

15 Drauus fluuius, Germanis Drag dictus, in ſignis & nauigabilis è Noricis Alpibus ortus, rapidus, & violentus, in Dannubium recta fertur meridiem verſus, ad cuius ripas exercitum Traiani Auguſti primum conſediſſe, aliquot coniecturis colligimus. Noricum autem appellabatur, quod nũc ſtiriam & corinthiam dicimus: in deſcenſu Alpium regiones ſuppoſitas, per quas ex italia ad Germaniam & inde ad Pannonios & Dacos iter compendioſius exiſtit.

16 Horrea, inſtar paruorum caſtrorum, aggere & vallo munita, frumento, & omnis generis commeatui reponendo, & hinc ad caſtra, prout neceſſitas poſceret, in militum alimenta perducendo, veteribus proceſtria, quaſi caſtris proxima, dicta. Horrea nos vel repoſitoria frugum ſubcaſtrenſia appellare poſſumus.

17 Proceſtria hæc loco montoſo & aſpero extructa, tam munitiones per ripam Draui fluminis perductæ,quam militum cuſtodia tuentur.

18 Strues lignorum, ad munitiones caſtrorum, cibos condiendos, impedimenta bellica,pontesque conficiendos collecta, & ordine quodam diſpoſita & aſſeruata.

19 Fœnilia, ſeu palearia in pabulum equorum, iumentorumque caſtrenſium aſſeruata, in eamque formam compoſita,ne ab imbribus corrumpi,aut ventis diſſipari poſſent, vtque à cœteris nocumentis & iniurijs immunia eſſent, in caſtra prout occaſio exigeret, tuto transferenda.

20 Caſtella per interualla dipoſita, editis aſperiſq; collibus ripis Draui fluuij imminentibus, vallo, aggere, & foſſa munita, præſidioque militum tenta, interim dum locus opportunus metandis caſtris occurrat, vt ſi quæ hoſtium irruptio fieret,intercipiendi commeatus gratia; tempeſtiue occurri queat, Quod & vegetius lib. 3. cap. 8. in hunc modũ edocuit.Si non reperitur antiqua munitio,opportunis locis, circundata maioribus foſſis tumultuaria caſtella firmantur. Nam à caſtris diminuto vocabulo ſunt nuncupata caſtella. Intra quæ in angarijs aliquanti pedites,equiteſque degentes; tutum iter commeatibus præſtãt. Difficile enim hoſtis ad ea loca audet accedere, in quibus à fronte & à tergo nouit aduerſarios commorari.

21 Faces accensæ per fenestras castellorum productæ, quibus nocturnę hostium insidiæ, vel incursus, si qui essent, explorari, præsentiri, & mature præcaueri possent.

22 Prętorianus miles ante fores castelli seu potius angariis, vigil, intra quod tandiu Traianus Augustus consederat, quandiu castra loco opportuno figerentur. In editioribus autem locis excubant, quo eminus hostes obseruare valeant. Fides autem & vigilantia militum; sicut & complexu manuum ita digiti erectione significabatur. Qui mos est hodie receptissimus. Quoties autem milites inducuntur, indices eleuantes, prętorianos eos esse, stirpatoresq; corporis Augusti, custodiamque eius per uices agere & ferie simulachrorū huius columnæ deprehendimus. Cum autē haud fieri posse videretur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisæ vigiliæ, vt non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tibicine omnes vigiliæ committuntur: & finitis horis a cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuncient, si qua emerserit culpa, quos circuitores appellant.

23 Libris peculiaribus annotabantur quotidianæ in pace vigiliæ, item excubiæ siue angarię de omnibus centuriis & contuberniis, quę vicissim milites faciebant: vt ne quis contra iustitiam pręgrauaretur, vel alicui præstaretur immunitas. Nā de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, qui excubias noctibus facerent, eligebantur. Equites extra vallum nocturnas excubias agebant. Per diem autem castris positis, alij post meridiem, propter fatigationem hominum, equorumque angarias faciunt. Nomina eorum qui vicibus fungebantur suis, breuibus inferebantur. Si autem exibant milites ad vigilias vel angarias faciendas, tubicine uocante operabantur, & rursum tubicine admonente cessabant. Auctore Vegetio lib. 2. cap. 19. & 22. & lib. 3. cap. 8.

24 Munitiones per Draui fluminis ripas vsque ad castella perductæ, ne hostes per alueum amnis nauigantes; subitam aliquam incursionem in procestria vel castella molirentur.

25 Galea seu casis, capitis armatura ęnea subter mentum alligari solita. Consueuerant vero milites omnes, pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus vti. Quod propterea seruabatur, ne grauis galea videretur homini in Prælio, qui gestabat aliquid semper in capite, Vegetio attestante lib. 1. cap. 20. Crediderim autē huiusmodi pileos galeis assutos ne æs caput offenderet cum intercederet mollius aliquid.

26 Clypeus ęreus trium pedum longus, nonnunquam duorum vel minimum vnius & semis, militi Romano olim in vsu fuit.

27 Chlamys; vestimentum militare, laxum. nodo uel fibula connexum, quod supra humeros, vel in alterutrum latus reiici poterat, à Numa Romanorum rege primo repertum, auctore Suida.

28 Sagum, vestimentum militare perbreue, & succinctum, non fluens, sed artus vndique ex primens, quod candidum fuit, & index belli, sicut toga pacis: sicut ex 8. Ciceronis Philippica colligitur: quod Hispani & itali saium vocant, manicas illi super addentes, quibus antiqua Saga militaria destituebantur. vtebantur autem omnes milites sagis in bello: exceptis viris consularibus. Licet aliquibus id genus vestis coriaceum videatur, quod Hispani Cuera, Itali coletto nunc vocant.

29 Campe-

29 Campestre vestimentum militare ab vmbilico ad genua, & parum infra descē dens, quod pudenda & fœmora tegebat: subligar alias dictum, à bracis eo differēs, quod breuius & strictius, bracæ autem diffusiores & laxiores erant. Italum vulgus braghe vocant, sicut Hispani Zaragueles: nam eos qui in vsu nautis sunt ampliores, proprius Calzones appellant.

30 Caligę tegumentum tibiarum militare ad medias duntaxat tibias pertingens, nūc latinis tibialia dictum: Italis & Hispanis, Calze, dictę.

31 Calcei militares, qui teretibus habenis astricti in cancelli formam pedibus nectebantur, solas plantas munientes, soleæ vel crepidulæ alias nuncupati.

32 Semispatha genus gladij, quo milites nonnulli, spatha breuius, vtebantur. Spatha enim longior erat, & eadem cum gladio, quam diuus Augustinus frameam & romphæam dici asserit. Hispani & Itali spadā vocant. Hi autem tres milites per interualla dispositi excubantesque, in angarijs persistere dicuntur, Nam per diem alij mane, alij post meridiem, propter fatigationem, quam pauci perpetuā durare non poterant, angarias faciunt: idemque prorsus per noctem?

33 Clypeus veterani militis æreus, quem catenula circum ambit, floribus & orbiculis quibusdam distinctus: vel ornamenti gratia ita factus, vel ob egregium aliquod facinus cōmissum concessus. Aut certe, vt Vegetius dicit libro. 2. cap. 18. Ne milites aliquando in tumultu prælii à suis contubernalibus aberrarent diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant; quæ ipsi digmata nominabant. sicut & in aduerso scuto vniuscuiusque militis, literis erat nomen ascriptum, addito ex qua esset cohorte, qua ue centuria.

34 Scapha, seu fluuiatilis nauis e procestriis vel castellis potius vinum & acetum transportans, in militum vsum, qui iter agentes ripas fluminis tenebant, quos alimenta & cœtera necessaria per annis alueum nauibus sequebantur. Scapham hanc vinariam recte ab onere dicere possumus.

35 Cuppæ, similes prorsus iis quæ nunc vbilibet, in vsu sunt, vinum & partim acetum continentes, quas milites ex castellis extractas à ripa in vinariam nauem transferentes collocant.

36 Scapha, seu fluuiatilis nauis frumento onusta, quod intra saccos, funiculis seu chordis adalligatos, e Castellis in castra perducitur annonam exercitui futurum.

37 Clauus gubernandæ naui idoneus, similis iis, quibus nunc in suis nauiculis regendis naucleri vtuntur.

38 Scapha alia, seu nauis vinaria fluuiatilis altera, vino onusta, ex castellis in castra anautis militibus perducenda.

39 Danubius, fluuiorum omnium Europæ maximus 60. amnibus minoribus auctus, medio ferme eorum numero nauigabili, non secus ac Nilus, Ægyptius fluuius, septē ostiis in Euxinum Pontum descendit: mille ducentis milliaribus ab eius fonte de cursis. Plinius censet oriri eum in iugis Arnobæ montis Germaniæ ex aduerso Raurici, Galliæ oppidi, lib. 4. cap. 12. Cum tamen non e monte Abnobæ, ita enim in Plinio legendum

legendum est sed e fontibus quibusdam ebullientibus prope villam notissimã, quæ patria lingua Doneschingen appellatur, erumpat, adeo ab initio exiguus, vt vix sit anseribus nauigabilis. Per innumeras labitur gentes, Danubij nomine, immenso aquarum auctu, & demum per Thraciam recta in Pontum Euxinum fertur. Hunc recte Virgilius 3. Georgicorum, vnico versu pulchre descripsit, cum ait.

Turbidus, & torquens flauentes Ister arenas.

40 Simulachrum Danubij, fluuij inter omnes Europæos, vt diximus, maximi, arundine coronatum magna copia istius plantæ in eiusdem ripis prouenientes, faciem orientem versus, & dextrum brachium, quo cursum dirigit, habet. Vbi primum Illyricum alluit, & Drauum & Sauum minores annes intra se recipit, Ister appellatus, Danubii nomine abolito, vt Strabo & Stephanus attestantur. Hunc fluuium Ammianus Marcellinus lib. 22. Ouidius in 4. de Ponto, & Ausonius poëta Gallus eleganter descripsere.

41 Dextrum Orientem, sicut sinistrum Occidentem significare auctores sunt Pythagoras & Aristoteles 2. lib. de Cœlo, Plato item Galeno tradente, Orientales esse dextras a quibus initium motus, læuas autem Occiduas docuit. Licet Varro lib. 6. latinæ linguæ contrarium sentiat, cui & Plinius subscribit, minus exacte rem perpendentes. Hinc simulachrum Danubij dexrram, quo labitur extendens, versus orientem properare cursumque suum dirigere, facile concipimus.

42 Drauus fluuius in Danubium se mergit prope Nandaralbam oppidum & arcem insignem olim Taurunum seu Albam Græcam; nunc autem vulgo Belgradum appellatum, non longe a Bacia antiqua inferioris Pannoniæ vrbe: teste Cuspiniano in oratione protreptica ad sacri Romani imperij principes.

43 Exercitus ex castris, vrbe, vel oppido, Istro proximo sua signa sequens proficiscitur. Singuli autem milites dum progrediuntur thoracati, galeis, humeris fibula astrictis, scutis item & gladiis armati procedunt; vallum seu hastas ferentes, in quarum summitate sacculus alligatus, pane refertus bis cocto: pera vbi caseus & salita caro, vas, aquæ vel vino continendo, Sartago condiendo cibo, & demum tyrocnestis comminuendo. Quod tunc maxime fiebat, cum iter esset celerime conficiendum, vel per loca inculta, deserta, & infrugifera transeundum. Coctum panem hi deferebant nomine bucellatum, cuius nunc in Italia alicubi est vsus. Retortum enim in coronulæ formam commode perfertur: vulgus Italum Ciambellas vocat. Sequebanturque vt plurimum pistores exercitum, quibus erat curæ, ex frumento, legionibus publice dato, conficere singulis bucellatum: Pescenniumq; imperatorem Nigrum, scribit Ælius Spartianus, prohibuisse pistores exercitum sequi: & iusisse milites omnes bucellato in locis pacatis accepto, esse contentos. Quod & Blondus ex ueterum auctorum lectione lib. 6. Rom. triumphantis edocuit.

44 Pondus baiulare vsque ad 60. libras, & iter facere gradu militari, frequentissime milites cogebantur, quibus in arduis expeditionibus, necessitas imminebat annonam pariter ac arma portandi. Portabant vero cibaria summum 17. dierum, minimum trium. Nec hoc credatur esse difficile, si vsus accesserit. Nihil enim est, quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquiores milites factitauisse Virgilius 3. Georgicorum docuit: cum ait.

Non

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Et Cicero Tusculanarum 2. labor quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum: nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim, membra militis esse dicunt.

45 Scuta in longiorem formam quadrata, a Clypeis multis modis differebant. Materia inprimis, quæ in clypeis ærea, iu scutis lignea ex multis segmentis compacta erat: magnitudinę & figura etiam diffidebant, auctore Varrone.

46 Pons ligneus super Istrum, traiiciendo ad alteram fluminis ripam militi, nauibus fluuiatilibus constratus, & ad vtramque aluei extremitatem. quo firmior esset, reuinctus. Scaphas enim de singulis trabibus ex cauatas cum longissimis funibus, interdum etiam ferreis cathenis secum legio portabat, quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectisque tabulatis, flumina, quæ sine pontibus vadari nequeunt, tam a peditibus, quam ab equitatu sine periculo transeantur. vt Vegetius dicit lib. 2.

47 Omnes signiferi, quamuis pedites loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hostium leoninis pellibus tectas: iubis supra collum & humeros profuse pēdentibus. Et licet Vegetius vrsinas fuisse huiusmodi pelles doceat, Virgilius tamen leoninas eas fuisse censet, quibus signiferi & strenui duces in bello vterentur, quo ferociores visi maiorem hostibus terrorem iucuterent. Nam de Auentino loquens 7. Æn. dicit.

Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeosque humeros innexus amictu.

Potuit autem fieri, vt vtrisuis indiscrete signiferi in bello vterentur & vrsinis & leoninis: sed quę hic exprimuntur imaginem referunt, non vrsorum sed leonum, cum ex vnguibus pendentibus facillime deprehendantur.

48 Signa concordiæ, in quibus extenta manus perferebatur intra lauream coronam, longæ hastæ affixa, ornamentis quibusdam hincinde pendentibus: quæ pacis tempore in ærario asseruabantur, & belligeraturi promebant: vt Liuius in 7.

49 Apud Romanos nihil vnquam in bello aquila frequentius, honoratius aut sacratius fuit: ita vt Romana cognomento appellari meruerit. cuius ductu totum fere subiecerint orbem. Qui aquilam signifer gestabat, aquilifer dicebatur; & singulis legionibus vnica dumtaxat aquila præferebatur aurea, ferculo seu hastæ lōgæ præfixa: & quo facilius humi defigi posset in acutam Cuspidem desinebat. Argenteam aliquando eam fuisse Cicero prima in Catilinam ostendit. Nouem autem in legione perfecta signa extitisse, quot cohortes videlicet, milliaria, quæ aquilam ferebat, excepta. Dion Cassius, Plinius, & Vegetius docuere. Romanis legionibus aquilam C. Marius secundo suo Consolatu proprie dicauit: quamuis Persæ multo ante Roma-

nos auream aquilam, pennas extendenti similem sacrarunt. Erat & olim apud Romanos prima cum quatuor aliis, lupi, minotauri, equi, aprique singulos ordines antreiens. Paucis ante annis sola in aciem portari cœpta erat: reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit. Ex eo notatum non fere legionis vnquam hybernasse castra, vbi aquilarum non sit iugum. Vna legio sub vnius aquilæ ductu decem cohortes, vt diximus, continebat. Quæ si perfecta existit pedites habet sex millia centum, equites septingentos viginti sex. Minor numerus esse non debet, maior interdum esse consueuit. Grauem ea armaturam, hoc est principes hastarios, triarios, antesignanos: item leuem armaturam, hoc est ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios continebat. Recentes qui allegebantur milites, puncturis in cute pictis scripti, & matriculis inserti iurare solebant per maiestatem imperatoriam: postmodum Christiana religione suscepta per deum Christum, & spiritum Sanctũ, & Cæsaris nomen; iurabant: & ideo militiæ sacramenta dicebantur. Hæc de aquila & legione satis.

50 Signifer manipulum vel aliud quicpiam pro signo gestans, nisi forte laterna erat, quæ noctu iter agentibus militibus, viam illustraret quam cœteri sequerentur. Fuit autem manipulus trium contuberniorum id est xxx. militum signum, sicut concordia cohorti, Aquila, legioni proprium.

51 Præfectus prætorio vel tribunus aliquis thoracatus cum paludamento profusiori, lati clauo, baltheo, a quo ensis pendet, supplices libellos sinistra tenens, vel forsam indiculum militum, pontem transeuntium; quare in fine pontis consistens, non videtur progredi, sed potius stare, & centurionibus signiferis què singulatim quid agendum, quoue procedendum indicere. De tribuni autem officio; Cicero lege secunda, Vegetius & Marcellus de re militari satis superque docuere.

52 Imaginarii siue imaginiferi, qui in vexillis imagines passim & deorum & imperatorum, ducumque illustrissimorum depictas gerebant; vt Cornelius Tacitus lib. 5. & 18. Appianus Alexandrinus lib. 2. Suetonius in Vespasiano, & Lampridius in Diadumeno attestantur.

53 Signum victoriæ, quod erat, virgo alata coronam lauream manu porrigens, subiecto orbis globo consistens: in Romanorum acie, quasi bonum & felix omen, quo alacriores præliaturi milites redderentur, gestari solitum. Cæsar 3. ciuilis belli: Herodianus lib. 5. Lampridius in Alexandro: Ammianus Marcellinus lib. 28.

54 Pons alter ligneus scaphis, vel cymbis suffultus, per quem milites in aduersam Istri fluminis ripam se tuto conferant: in fine cuius tribunus consistit, simile, atque alter, cuius nuper meminimus, munus gerens.

55 Nullo tegmine caput velasse Romanos milites, quandiu in castris versarentur, nisi galea tantisper, dum præliarentur, monumentum hoc antiquitatis argumento est, vbi cuncti detectis capitibus inferuntur.

56 Hastæ, spicula lata habentes, quæ sicilices veteribus dicebantur; vt inquit Festus, & Ennius; incedit veles vulgo sicilicibus latis.

57 Liticines seu buccinatores, vtrouis enim modo dicuntur, lituos seu buccinas portantes, instrumenta caua & retorta, quæ in semetipsa æreo circulo flectuntur, quorũ

sonitu

ſonitu aliquid exercitui nunciabatur, acieſque excitabantur. Nam per huiuſmodi cornua & tubas indubitatis ſonis agnoſcit exercitus, vtrum ſtare aut progredi, an certe regredi oporteat, vtrum longe perſequi fugientes, an receptui canere. Buccinatores enim & cornicines ornamentum erant totius, legionis in ingreſſu conflictus & eius reditu. Claſſicum etiam appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Et quia claſſicum canitur Imperatore præſente, vel cum in militem capitaliter animaduertebatur, ideo inſigne cenſebatur imperij. Claſſico Virgilius alluſit in 6. cum ait.

Et lituo pugnas, inſignis obibat & haſta

58 Lancearij ſeu haſtati, ſtipatores, corporis Traiani Auguſti, haſtas longas, æreis Cuſpidibus munitas, geſtantes.

59 Equi primorum exercitus ducum Traianum Auguſtum comitantium, a militibus tenti & aſſeruati, quibus ephippia ſeu tegmina ad mollem vecturam inerant, ſericea & aurea, argentoque ornata, Nonio teſte. Frœna habebant & habenas, quibus ab equite gubernarentur, phaleras præterea, & lora quæ ad pectus & ſubter caudam inflexa, ne ephippium excideret, anterius vel retrorſum laberetur, faciebant, ſtapedarum aut vſus quibus equitis pedes fulcirentur, veteribus prorſus ignotus, ſicut ſtatuę equeſtres, numi antiqui, & vniuerſa vetuſtatis monumenta aperte demonſtrant Franciſcus Philelphus primus recentem ſtapede appellationem excogitauit, ne res tam familiaris proprio aliquo nomine deſtitueretur, quo pedum fulcra ſeu fulcimenta, in equitando ſignificaremus.

60 Brachia nuda in caſtris olim milites Romanos geſtauiſſe præſens hoc monumentum teſtatur. Quem morem hodie obſeruant Turcæ cum hoſtibus pugnaturi.

61 Suggeſtus vel ſuggeſtum (vtrouis enim modo recte dici poteſt) locus fuit cæteris editior, ex quadratis & ſectis lapidibus conſtructus, ſi temporis & materiæ copia ſuppetebat vnde orationem ad milites imperatores facere, vel inibi cum tribunis, vel primoribus exercitus ducibus de rebus bellicis conſulere, aliquid ve decernere ſolebāt, quod eſſet imperatoria maieſtate dignum.

62 Traianus Auguſtus de bello hoſtibus acrius inferendo, pugnaque cum ipſis quam primum conferenda cum Lucio præfecto legionum vel prætorij decernit, qui comes & præcipuus dux cum Traiano Auguſto in hac profectione fuit.

63 Sacerdotes conſilio cæſaris ritu ſuccincti Gabino interſunt, vt de ſacrificio Diis placandis ageretur, antequam cum hoſte manus conferantur. Qui mos fuit Romanis receptiſſimus, a ſacrificio & bellum & certamen auſpicari, nihil quæ arduum gerere, niſi id prius præceſſiſſet. Paludamentis autem, purpureis floccis prætextis, ſacerdotes ſtantes vtuntur, imperatoris conſilio ſeu decreto interfuturi.

64 Securis ærea, qua victima erat ferienda, a Popa vel ſacerdote aliquo ceu inſigne religionis, & ſacrificij, iamiam futuri indicium geſtata.

65 Inſignis Traiani Auguſti comitas, qui Lucium prætorio præfectum non ſecus atq; ſocium & parem ſecum conſedere faciat in ſuggeſto, eodemque ſedis genere dignetur: eiſdem veſtibus & ornatu. Paludati enim vtrique, lati clauis & baltheis inſigniti erant. Hoc tantum Cæſar honore præcedit Lucium, quod dexter ſedeat Cæſaris

finiſtram claudat. Sedes autem eburneę forſam, vel alia præcioſa materia confectæ. Opercula ſericea flocis purpureis pendentibus diſtincta. Carebant huiuſmodi ſubſellia fulcimentis vndique, ad quæ brachia & Scapulę reclinari poſſent. Neceſſariis contenti, delicias & luxum imperatores probi in caſtris vtique declinabant.

66 Equi Cæſaris aureis & ſericeis ſtragulis ornati, phaleris, frænis, habenis, pectoris & caudæ loris, quæ pectoralia & ſubcaudalia non inepte dici poſſent, inſtructi, a cæſaris miniſtris labara geſtantibus, tenti.

67 Labara duo alterum inſigne principis aureum, gemmis, vnionibus, & purpura ornatum, ante Cæſarem geſtari ſolitum, lanceę cuſpide pendens, faſciis vtrinque fluentibus decorum, tantæ olim exiſtimationis, vt à militari turba adoraretur, cœteraque ſigna ad eius præſentiam inclinarent. Alterum autem inſigne erat Lucij prefecti cum Cæſare in ea expeditione militantis ducis, quidem ſtrenuiſſimi, rubeum ſeu flammeum, ab ſplendenti rubedine ita vocatum. Labarum enim Senatus argenteum fuit: imperatoris, aureum; ducis, rubeum: claſſis, cæruleum. Labari imperatorij deinde loco Conſtantinus Auguſtus crucis inſigne iuſſit preferri: religioſiſſimi principis ſpecimen in ea re exhibens. Harum rerum auctores ſunt: Tertullianus in apologetico cap. 16. dinus Ambroſius in epiſtolis: Sozomenus in hiſtoria tripartita lib. 1. cap. 5. Prudentius lib. 1. contra Symmachum, Ammianus Marcellinus lib. 16. Procopius lib. 4. Eutropius in uita Conſtantini magni.

68 Sacerdotes, laureati, rituque Gabino ſuccincti ſolenni ſacrificio aſſiſtunt, hymnos forſam lętumq; choro pęana canentes, pręceſue aliquot ſacrificio pręſenti dicatas. Cinctus autem Gabinus veſtimenti genus erat, quo ſacerdotes cuiuſque dei ritus & templi pariter vtebantur, quale eſt camiſium lineum candidum, quo nunc Chriſtiani vtimur ſacerdotes, ab Italis, Cotta; ab Hiſpanis rectius, Alua, vocatum. Et cum eſſet latum, adeoque oblongum, vt diſcinctum per ſolum traheretur, poſtea cinctũ, pendentem ſupra cingulum ſaciebat vndique ſinum. Qui ritus perhibetur fuiſſe Gabinus: a Romaniſque vſurpatus; vt Liuius in 5. & Virgilius in 7.

Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul.

Vide Blondum lib. 1. Romę triumphantis. Fuere autem huiuſmodi ſacerdotum veſtimenta, linea, alba, nulloque prorſus colore infecta.

69 Labellum ęreum, argenteum, vel aureum, frondibus, floribus, & pręcocibus fructibus plenum, a ſacerdote portatum, vt diis nouorum fructuum primitię ſacrarentur. Hinc autem forſam colligi poteſt ſub initium veris hanc a Traiano in Dacos expeditionem ſuſceptam, cum primum fructus matureſcere cœperant.

70 Vas aureum vel argenteum, aquę luſtrali continendę, quę in ſacrificia, & locum, vbi fiebant, & in circunſtantes expiandis criminibus ſpargebatur: quemadmodum nos Chriſtiani, aqua benedicta, ad eluendas leues animi ſordes, locumque contagio malignorũ ſpirituum purgandũ, & in ſacris tũ frequẽter, tũ efficaciter vtimur. Ethnicis autem ſuperſtitio inanis & inefficax fuit, ſicut cęteræ religionis ſuæ obſeruantiæ.

71 Popa ſeminudus & ſuccinctus, miniſter ſacrorum, lauro redimitus, qui victimas venales habebat, aris alligabat, feriebatque, vt Propertius lib. 4.

Succinctiq;

Succinctique Calent ad noua sacra Popæ.

Suetonius horum meminit in uita Caligulæ, & spartianus in Geta.

72 Limus genus vestis qua Popę vtebantur victimas confecturi ab vmbilico ad medias vsque tibias descendens, vt illorum pudenda tegerentur, habens in extremo sui purpuram limam, idest flexuosam vnde & nomen accepit, nam limum obliquum dicimus. Huius generis vestis meminit Virgilius in 12.

Velati limo, & verbena tempora vincti.

Et Seruius ibidem.

73 Theca recondendis & exprómendis cultris ad victimarum occisionem, quam Popa de more gestabat.

74 Puer ingenuus vitta tempora redimitus, Camillus dictus, pontifici maximo in hoc sacrificio ministrans, vrceolum habens in dextra, ex quo vinum, vel liquorem quempiam, in pateram imperatoris sacrificantis infundat. Antiqui namque Camillos & Camillas vocabant ministros & ministras impuberes, sacrificiis inseruientes. Romulus enim instituit vt qui sine liberis essent, gratissimos sibi ex omnibus, singulos pueros & puellas ex singulis curiis eligerent: qui ad pubertatem vsque sacris ministrarēt; puellæ vero quo ad essent nubiles, more ex Græcia translato; coronis autem interim dum sacrificarent, vel vittis essent redimiti, Camillique huiusmodi pueri ingenui vocarentur. Cuius rei auctores sunt Dionysius Halicarnassæus lib. 2. & sextus Pompeius: Panuinus in fastis & in lib. reip. Rom.

75 Tibicines, interim dum sacrificium peragitur, tibiis de more occinentes.

76 Traianus Augustus ante prætorium, siue imperatorium tabernaculum, veste linea candida indutus, vsque ad talos demissa, velato capite, super ara lapidea, in vsum sacrificandi constructa, igne superaccenso, flores odoros & præcoces fructus, Myrrham, Cassiam, thus, & crocum diis adolet, e patera vinum, vel liquorem alium super infundens, aut certe sanguinem mactatæ victimæ; quod Cicero in paradoxis & Macrobius in saturnalibus prodidere. sacrificium autē solebat fieri ante congressum prælij, neque licebat imperatori congredi, nisi prius diis esset sacrificatum.

77 Patera instrumentum erat æreum patulum, quo particula sanguinis mactatæ victimæ super aram infundebatur. Cicero namque in paradôxis, excipi sanguinem patera, dixit. Patera etiam præter sanguinem, vinum infundebatur aris, vt Ouidius fastorum 4.

Cumque moeri patera thuris acerra fuit.

Idem Metamorpho. 15.

Vinaque dat pateris, mactatárumque bidentum. &c.

78 Suouetaurilia, sacrificium ex sue, oue, & tauro: toties fieri solitum, quoties milites recensebantur & exercitus lustratio fiebat, vt docet Liuius lib. 7. Fuisse autem

mascula

mascula ea animalia, taurum videlicet, arietem, & verrem, ex hoc monumẽto liquet.

79 Dorsuale sericeum discolor supra tauri dorsum, & verris, & victimę demum cuiusq; mactandæ, imponi solitum. Prætextatum hoc erat, purpuram in limbo habens.

80 Popa cornua tauri mactandi dextra tenet: quæ de aurata in uictimis fuisse authores produnt: sinistra securim qua hostiam feriat.

81 Victimarius sacerdotum minister, qui victimas ligabat, deducebat, aquam & molã parabat, & reliqua quæ sacris erant necessaria: vt Valerius lib. 1. cap. 1. & Liuius lib. 40. meminerunt: hic verrem deducit. Fuisse autem Romæ castra victimariorum, Victor refert.

82 Aquila, Labarum, & alia exercitus signa, sacrificium dum peragitur, adhibentur, humique desiguntur.

83 Tubicines, interim dum sacrificium perficitur, tubis clangentes. Tuba autem instrumentum est ex ære, vel argento cauum & rectum, cuius sonitus in castris, & præliis, & sacris etiam maxime in vsu erat. Tuba autem quæ directa est appellatur, sicut buccina, quæ in semetipsam æreo circulo flectitur. Quoties autem ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, & soli milites ad eorum signa obtemperant. Si vero ad vigilias vel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, vel ad decursionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Hisp. hoc instrumentum Annafil, vel trompeta bastarda dicitur.

84 Liticines, qui lituis insonant, qui & buccinatores dicuntur, & buccinis insonare. Erat autem lituus vel buccina instrumentum ex ære vel argento cauum, quod in semetipsum æreo circulo flectitur. Hispanis, Trompeta dictum.

85 Vir quidam hoc loco describitur, tunica ima amictus, cœterum nudus, qui ab asino vel mulo, quem equitabat excutitur. Clauam habet in dextra, cribeum in sinistra: symbolum (vt æstimo) alicuius rei tunc notæ, vel insignis cuiusdam facti historia, quam commentariis scriptorum destitutus diuinare nequeo. Camus autem genus vinculi maxillas asini veluti retinaculum complectens vinciensque: & capistrũ quo illius impetus coerceri ceu fræno possit, similima sunt, imo eadem cum iis, quibus nunc muliones & rustici ad simile munium vtuntur.

86 Tunicę imæ, siue intimæ forma hic expressa, quæ, ideo dicta, quod cuti esset proxima carnemque contingeret. Hanc nonnulli dormitoriam appellant, quod cœteras vestes exuti, solam hanc cubitum concessuri retinerent. Quidam supparum aut subuculam & indusium etiam dixere, quod ea subtus induamur: alij tunicam linteam vel lineam, quod ex lino plurimum fieret. Vulgus camisiam nunc vocat, & in camisia incedere barbari dicunt, quod latine & eleganter, tunicatum incedere veteres dixere. Hoc autem inter nostrates & veterum subuculas inter fuit, quod illorum sine manicis, nostræ autem manicatæ extitere.

87 Adlocutio Traiani ad milites e suggesto lapideo, præfectis & tribunis comitantibus, signis legionum & cohortium a propriis signiferis coram inductis, qua singulos ad castra sedulo munienda, & strenue se in bello aduersus hostes gerẽdum adhortatur. Habitus autem Cæsaris in concionem prodeuntis is erat. Paludamentum diffusum &

sum & laxum chlamis conscissa lati clauia, super thoracem vel loricam gestari solita, baltheus fibula astrictus: indusium subtus campestria, caligæ & calcei militares, gladius capulo eburneo, vel aureo, gemmis ornato: dextra ad milites, quibus cum loquebatur, extenta: libellus in sinistra, veluti inuolucrum quoddam, qui a voluendo volumen etiam dicebatur. Continebat autem is vel preces & ritus suæ religionis, vel indiculum rerum gerendarum, vel commendandarum memoriæ: vel supplices libellos.

88 Suggestus vel suggestum, vtrouis enim modo recte dici potest, ex sestis & quadratis lapidibus constructum, imperatoriç maiestati decens, cœteris locis circunstantibus eminentius, toties erigebatur, quoties concionem ad milites imperator esset habiturus. Sicut oratores olim pro rostris, concionatores etiam nostrates e locis editioribus verba faciunt, vt & facilius percipi, & melius a populo spectari possint.

89 Signiferos omnes, quamuis pedites minores loricas gestauisse & galeas ad terrorē hostium leoninis vel vrsinis pellibus tectas ex Vegetio lib. 2. cap. 16. & Virgilio in 7. iam supra docuimus.

90 Milites, ne aliquando in tumultu prælij a suis contubernalibus aberrarent, diuersis cohortibus, diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi digmata nominabant, vt fulmina, coronas, flores, & huiuscemodi pleraque. Ex digmatis autem Clypeorum conijcio tot familiarū insignia ad posteros emanasse & hinc primam originem fluxisse. Preterea in aduerso scuto vniuscuiusque milites, literis erat nomen ascriptum, addito ex qua esset cohorte quaue centuria, Vegetio authore lib. 2. cap. 18.

91 Milites thoracati, galeati, & scutati, intentissimi concione principis intersunt, vt morigeri, & qui in illum essent propensissimi.

92 Thorax vel ex crudis coriaceis cingulis, vel ferreis laminis confectus Romano militi in vsu fuit.

93 Miles securi ingentes arborum truncos in frusta secat, quo facilius commilitones in castra conuehere & transportare queant. Securis autem æneum vel ferreum instrumentum erat, a secando dictum, quo materies cædebatur: & ad feriendum hostes militi Romano in vsu, sicut & magistratibus ad sontes plectendos fuit. Præferebantur autem a magistratibus fascibus illigatæ. Huius instrumenti inuentrix fertur Penthesilea Amazon, teste Plinio lib. 7. cap. 56. vnde & Amazones securigeræ a poetis dictæ sunt.

94 Miles cophino onustus, ex quo calcē fabro murario ministrat lapidea in castris monumenta construenti. Fuit autem cophinus vas rusticum e uimine contextum, calci, arenæ, terræ, transportandæ accommodum: corbis etiam dictus: cuius Vegetius & Columela frequenter meminerunt. Eius autem formam ex hoc monumento colligere licebit.

95 Sicam, genus gladij breuioris, quasi secam dictam, a qua sicarij appellati, miles in baltheo gestat, vbi antiquam eius formam & figuram deprendes.

96 Milites vatio ministerio fabris murariis inseruientes, dum alij calcem e cophinis, alij lapides quadros & dolatos, alij vero tigna, & trabes ad murorum castrensium fabricam

bricam comportant. Lapidea autem plerunque castra fuisse cum copia lapidum esset, hostisque non immineret, hoc monumentum & pleraque alia in hac columna reperta demonstrant. Desertis namque castris, quod nobilis structuræ ea essent, insignia oppida successere, sicut in Italia Castrum nouum, & Bilincionis: in Hispania Bætica, Castra Gemina, Vinaria: in Lusitania, Castra Cecilia, Iulia: in Africa Castra Cornelia, Germanorum, Iælia: in Locris Castra Hannibalis: in Pannonia, Castra Flauiana: & innumera alia quæ recensere longum esset.

97 Veterani ad castra excubantes, ne repentinus aliquis hostium incursus, aut munitiones castrorum euertere, aut operarios impedire posset.

98 Pons ligneus, fluuio, castris proximo, traiiciendo, magnis tignis intra alueum defixis, suffultus. Ipsa autem tigna trabibus opere cancellato hinc inde coherent, clauisque ingentibus æreis firmantur: quo facilis aditus a castris ad agros frugiferos esset, ne annonę difficultate fluuio aucto exercitus premeretur.

99 Archifaber seu architectus, ministris operas indicens, & quo ordine singula disponenda sint in ponte construendo, edocens. Malleo autem ferreo Claui ęrei infiguntur ingentes & oblongi, vt tigna securius contineant, trabesque inter sese firmius cohæreant.

100 Scuta & galeæ militum interim se posita, dum munitionibus castrorum intenti necessaria illuc comportant.

101 Præfecti & tribuni de absoluendis castris, & optime aduersus quoscumque hostium impetus, insidiasque muniendis, inter se decernunt.

102 Archifaber murarius, qui alios vrget, & operas inter milites distribuit.

103 Pretorium, Augusti Traiani domicilium in castris, seu tabernaculum dicere mauis: iuxta quod quæstorium erat & prætoria porta.

104 Prætoriani milites, in custodiam principis allecti, ante vestibulum prætorii excubantes. Qui præter aliorum morem, baltheo, a sinistro humero in dextrum latus procedente, insigniti existunt. Dextra autem brachia & indices erectos habent, vt fidem & vigilantiam erga suum imperatorem, custodiamque accuratissimam testentur. Quam consuetudinem pleræque gentes hodie obseruant, dum aliquid pollicentur, vel fidem alicui suam astringunt, indicem, & brachium simul dextrum nonnunquam eleuantes sicut Galli pollicem sinistræ manus.

105 Traianus Augustus milites aliquot expeditos, exploratores in hostiles fines mittit, vt de illorum statu cognoscat.

106 Pons ligneus secundus, super fluuium, castris proximum, factus: ad ripas namque illius exercitus consederat, castrametatus, quo & adaquatio propinquior & copiosior, & annonæ in castra vectatio facilior foret.

107 Via, quæ a castrorum porta vsque ad fluuium ducit, adaquationis gratia. vnde hic miles eleganti vase aquam e flumine haurit.

108 Lorica, quam parapetum vulgus appellat, quod vt lorica, ita eminentia illa in muris pectus defendat. Pinnæ autem mediæ sunt inter extrema, summitates inquam turrium & murorum, quas Itali, Merli di muro, Hispani Almenas vocant.

109 Milites in sylua castris vicina, partim ligna cædunt, partim in castra comportant, vt muris & munimentis castrorum reliquis, interserant. Quantam autem vim habeat ars ex hoc loco perpende: nam milites hi qui ægre magnum tignum portarent, facile duo vectant; dum gracilius super humeros, grauius fune ex illo alligatum, minus grauate ferunt.

110 Tertius pons ligneus super fluuium fabrefactus in vsum castrorum.

111 Equus Cæsaris priuatim ornatus, & a milite prętoriano tentus, interim dum castra perlustrat.

112 Archifaber murarius, qui ministris, quæ sunt facienda, disponit.

113 Traianus Augustus singulas munitiones & castrorum partes, circuit & contemplatur, vt & milites excitet ad operas sedule & alacriter præstandas, & vt, si quid videat minus recte dispositum, in melius corrigat. Miles autem genuflexus imperatorem aliquid sibi indicentem adorat: non tamen lignum, quo erat onustus, reponit; vrbanissime id agens, ne tantisper principe pręsente, ab iniuncto sibi munere vaccaret.

114 Fœnilia in pabulum equorum intra vallum inclusa, quo munitiora & tutiora ab hostium insidiis forent: iuxta quę pons quartus ligneus super fluuium fabrefactus, quo paleæ & fœnum commodius per flumen, & per pontem in suum locum reponerentur.

115 Prætoriani milites, stipatores & custodes corporis Traiani Augusti, ipsum circum stant, quorum vnus indicem eleuatum habet, insignum fidei, vt & alibi.

116 Exploratum in hostium fines milites missi, Dacis duobus vi captis ad Cęsarem reuertuntur, & coram, manibus loco post terga reuinctis eosdem statuunt: vt ab illis hostium arcana consilia perquirat, & etiam extorqueat. Calligis autem laxioribus, & vsque ad talos demissis, vt parum a braccis differrent, & calceis integros pedes tegentibus ij vtuntur.

117 Pons quintus, cæteris vastior, & magnificentior, super fluuium castris proximum ex lignis constructus: cui superstat præfectus fortasse fabrorum, aut archifaber pontis construendi. Fustin vel sudem manibus tenens, minoresque artifices ad opus vrgēs; quorum alij ligna comportant, alij tigna intra vadum componunt: alij malleis ęreis clauos infigunt ob operis firmitatem. Quis autem fuerit hic fluuius, certo deprehendi nequit. Ister tamen esse non potuit, qui ob immensam eius profunditatem, vadosus haud foret, vt tigna intra eius alueum figerentur. Rursus cursus est illi adeo rapidus, vt nequeant similes pontes super ipsum constitui, diutius permansuri.

118 Calcaria forsam vbi calx vel conficiebatur, vel macerabatur, in vsum murorum castrensium construendorum; nisi arenarium mauis, vnde arena fossitia extrahebatur, & cophinis, hoc est vimineis cistis a militibus perferebatur ad murorum fabricam.

119 Inſtrumentum ex duobus fuſtibus confectum, quo lapides aſportatu ſint faciliores. Traianus autem Auguſtus præſens adeſt,per ſingulas cohortes & contubernia diſcurrens, vt ſi quid deeſt, imperet, & milites ad quotidianas operas, ad abſolutionem caſtrorum, ad pugnam imminentem cum hoſte fortiter ſubeundam, excitet: armaque & bellica inſtrumenta, annonæ copiam vel inopiam & cœtera huiuſmodi inquirat.

120 Scuta & galeæ militum, ex ſudibus, terrę infixis, pendentes, interim dum munitionibus caſtrorum conficiendis vaccabant.

121 Equi Cæſaris, ſericeis & aureis ſtragulis ornati, purpureis floccis,e limbis pendentibus: a cæſareis famulis per prætoriam portam aquatum educti, frœnis, quo commodius biberent,interim ablatis & in colla reiectis: vt mox eques ad profectionem e caſtris ſe Cęſar accingat, aduerſus hoſtes acie dimicaturus.

122 Porta Prætoria caſtrorum, per quam legiones tres peditum,& alæ aliquot equitum aduerſus ingruentes hoſtes egreſſæ proficiſcuntur.

123 Prætoriani milites ad prætoriam portam excubantes, cuſtodes & ſtipatores imperatoris, fidem erga principem indicis dextri eleuatione, accuratamque in pręlio Cæſaris ſe ſolertiam habituros, nouo ſacramento de more profitentur.

124 Pons ſextus ligneus portæ prætoriæ Caſtrorum proximus, ſuper fluuium conſtructus, per quem equites & pedites e caſtris egreſſi,traiiciunt,in agrosque hoſtium vicinos ſe transferunt prælium conſerturi.

125 Equites leuis armaturæ, criſtas in galearum conis gerentes, quarum altera cauda exiſtit, vt cenſeo, hippopotami, altera ex pennis ſtruthionis apparet.Caudæ namque hippopotami elegantiſſimę ſunt, & dignę quæ conis galearum inſerantur. Quem morem hodie imperatores Turcarum ſeruant, primoribus ſuæ gentis, quos prouinciis adminiſtrandis præficiunt,vnam caudam hippotami donant,quam capitis ornamento ſuper mitram præfigant, velut pręfecturę inſigne. Quare Ægyptij, ſi quos hippopotamos cœperint,caudas tenentur principi reſeruare & tranſmittere,nec priuato cuippiam licet illarum aliquam citra imperatoris permiſſum apud ſe retinere. In antiqua Romanorum militia inſignia etiam huiuſmodi centuriones vſurpabant: Caſſidum criſtis vtentes, vt nullus error exiſteret,cum centeni milites ſequerentur nō ſolum vexillum, ſed etiam centurionem, qui ſignum habebat in galea: quare tranſuerſas, & argentatas chriſtas ij habebant, vt facilius a ſuis militibus agnoſcerentur: vt Vegetius lib. 2. cap. 13.& 16. atteſtatur.

126 Pedites grauis armaturæ, thoracati. cum galeis & clypeis æreis, qui prælium excipiebant,& tanquam ferreus murus perſtabant:& non ſolum miſſilibus ſed etiam gladijs cominus dimicabant: hoſtes tamen fugientes non perſequebantur, ne aciē ſuā ordinemque perturbarent: vt Vegetius lib. 2. cap. 17.

127 Legionis vnius ſignum aquila, ab Aquilifero geſtata, Triginta autem legiones fuiſſe ſub Traiani imperium conſtat, ſicut & ſub finem belli Punici 20.ſub imperium iulij Cęſaris 16. ſub Veſpaſiano autem 36. Traianam vero primam legionem e limite Rheni ab Traiano fuiſſe abductam in hac expeditione Dacica aduerſus Decebalum regem Dacorum, Vuolfangus Lazius lib. 5. commentariorum reip. Rom. docet. ſed quæ harum trium fuerit ſignatim non liquet.

128 Syluam densissimam, intra quam hostes se abdere, & ex insidijs prodeuntes nostros intercipere poterant, & quę impedimento erat exercitui progredienti, imperator iubet vniuersam a militibus succidi, vt fit.

129 Secundę legionis signum aquila intra lauream coronam.

130 Aquila tertię legionis signum intra lauream itidem coronam: Hoc tamen intererat quod prior nullo erat ornamento conclusa sed frondibus tantum ornata: secundam vero laurea corona cingebat, tertię, vltra laureum sertum, coronis quędam accedit; vt singulę in eum modum satis distinguerentur, & centuriones & legionarij quicunque milites, suam aquilam ab alijs distinctam agnoscerent.

131 Duo regulorum capita, Traiano Augusto in acie consistenti, a militibus, qui ea succiderant perferuntur, gratiam principis ob strenue rem gestam, & pręmium suscipere sperantibus.

132 Pręlium atrox a Romano milite cum Dacis consertum; vbi diutius pugnatum strenue se hostibus tuentibus & dimicantibus, tandem equitatu Cęsaris opportune subsidiū ferente victoria parta licet satis cruenta, ingenti strage edita in Dacos, multisque ex eis captiuis abductis, Cum autem tres legiones Romanorum militum huic pugnę inter fuerint, singulę quę pedites sex milia centum, equites sex centos viginti sex continuerint, consequens fit decē & octo milia & trecentos pedites, & mille octingentos sexaginta sex equites aduersus Dacos hoc in certamine pugnasse: pręter auxiliares copias a socijs, vel foederatis missas, quarum fortassis concordię imagines propria in bello signa fuere. Et licet singuli consulum, non amplius quam duas legiones aduersus exercitus hostium etiam numerosissimos eduxerint, imperatores tamen illarum numerum pugnaturi auxerunt, vt multitudine reficerent, quod virtus & disciplinę militaris minor obseruātia ademerat. Adde quod hostes potētiores peritiores que multo euaserant, auxerant pręter solitum copias; & demum arma, astus, & disciplinam Romanorum, edocti, aliter, auctis copijs inquam, erant debellandi.

133 Iupiter fingitur subsidio Romanis aduersus Dacos in pręlio adfuisse, vt pote cuius numen ante congressum hostiū sacrificijs placassent: & proinde credebatur Romanorum partes fouere, Dacis quę aduersari. Quare exporrectam dextram versus Romanorum acies habet, quasi auxiliaturus, occulit sinistram vultū habens ad Dacos versum, sed iratum & trucem. Nisi ea virilis imago simulachrum quoddā solis sit, & per hoc significetur tempus & hora, quibus victoria parta fuit, post meridiem in quam, cum sol a Meridiano versus occiduas partes incipiebat declinare: & dacorum oculos sua acie perstringere, & quasi ex cæcare, Romanis autem lumine auerso fauere: & forsam huius rei beneficio victoria lœta successit. Nam sol ante faciem eripit visum, quare occipitium debet respicere, aduersariorum impetere faciem. Ducor hac coniectura quod alia similia simulacra in aere consistentia circumambiēte sericeo vel purpureo panno in processu huius columnę cernuntur & cum hic viri, alibi senis, & iuuenis forma describantur, triplicem solis statum, orientis, progredientis, & occidentis hyeroglyphice antiqui significare potuerunt.

134 Signa Dacis in bello fuere Labarus, & draco: Sed qui summitate caude & pinnis per corpus sparsis, magis piscem aliquem, quam draconem referret. Arma autem, quibus in hoc certamine vsi, Clypei, gladij, & arcus fuere: thorax nullus, neque galea; tunicę, sinuosę, licet succinctę, quę brachia tegerēt, supra quas vestē aliā induebant, vtrinq;

pendentem, & ad humeros duobus fibulis connexam : & usque ad genua demissam, non dissimilem ijs, quas monachi supra runicam gestare solent, si caputium demas, quas Itali patientias, Hispani scapularia vocant: nisi quod Dacorum aliquãto ijs breuiores erant & latiores. Romani vero milites expeditiori habitu, & armis in pugna commodioribus vtebantur: quibus & hostes acrius offendere,& tutius se ab illis tueri poterant.

135 Ingenuus (vt apparet) & pulcher adolescens Dacus in hoc prælio strenue pugnans occubuit. Cuius cadauer ex acie raptum, a suis in castra, vel tutum aliquem locum, rogo, aut sepulchro, iuxta propriæ gentis ritum, tradendum, maximo cum mœrore deducitur.

136 Traianus Augustus, qui simul cũ Lucio præfecto huic certamini interfuit, hostibus superatis & ad internicionem cæsis, castra illorum inuadit, occupata, pręcipit diripi, & a Romano milite succendi.

137 In editioribus castrorum hostilium locis, signa Dacorum labarus & draco, prælio intercœpta, eriguntur, simulque hostium insigniorum capita hastis affixa collocantur, quo & terror reliquis incuteretur,& Romano militi vires & animus accrescerent, hoc ceu trophæo conspecto.

138 Daci,qui e pugna superfuerant,fuga sibi cõsulentes in syluas,& loca tuta se abdunt.

139 Romanus miles de victoria lætus, hostes insequendos ratus, vlterius progreditur, Tibisco amne,mediam Daciam abluente, tranaro: qui nunc vulgo Tyssa dicitur.

140 Romani milites fluuium aliquem vadis repertis, tranaturi, arma exuti & vestes, scuto superponebant, quod capite fulcientes, tenebant manibus vtrisque, & ita ad alteram fluminis ripam perueniebant. Signiferi autem signa traiiciebant super humeros: vt monumento præsenti antiquitatis liquet.

141 Traianus Augustus e suggesto, signis, assistentibus, prætorianisque militibus legatos Dacorum excepit,nihil tamen ab eo impetrarunt præter bellum & cædem,quam aduersus illos iratus moliebatur, pilum sinistra ostentans, indicem belli & furoris. Est autem pilum telum missile ferreo triangulo vnciarum nouem,hastili pedũ quinque & semis,quod & spiculum dicebatur, quod si arte dirigitur & virtute,& scutatos pedites, & loricatos equites sœpe transuerberabat. Erat & aliud pilum minus, ferro triangulo vnciarum quinque,hastili trium pedum & semis,quod olim verriculum & postea verutum dicebatur. Huius secundi generis scilicet pilum minus, seu verutum existimo fuisse, quod princeps manu gestabat.

142 Daci super nudum equorum dorsum equitabant, nullis stragulis aut phaleris equos ornantes, solo fræno contenti.

143 Daci, incolæ oppidi vel vrbis finitimæ Cæsarem veniunt petendæ pacis causa,quorum antesignanus corona erat laurea insignitus, vt se pacificos adesse profiterentur, & proinde immunes a quibusque militum iniuriis futuros. Cum autem iustas pacis conditiones abnuerent,neque vrbẽ arbitrio cæsaris exponerent, re infecta discedunt. Cuius rei signum, dextra cæsaris depressa & minanti similis, sinistra etiam capulo ensis adhibita.

144 Daci

144 Daci oppidani in exttemam desperationem lapsi, armenta & pecora omnia interficiunt, ne viuentia in potestatem & vtilitatem hostium venirent, cunctiq; facto agmine rabie potius quam ratione ducti, cum Romanis confligunt, & ita miserandis fatis occumbunt, gloriose tamen pro patria, laribus, vxoribus & liberis facultatibusq; pugnantes.

145 Oppidum diteptum a milite & Incensum, fœminis tamen & pueris clementia principis parcitum, militibus eos iamiam in captiuitatem abducere parantibus. Vbi & Dacarum fœminarum habitum, capitis ornamentum, puerorum vestimenta, antiquitatis studiosus facile colligere potest.

146 Dacorum equitatus ab exercitu Traiani intercœptus, fuga salutem quærentes, Tibiscum flumen nimis ea parte profundum, traiiciunt, vbi multi submersi & suffocati, partim ad alteram fluminis ripam incolumes enatarunt. Draconarij autem superstites, duo signa draconum asseruerant, quæ reliquiæ exercitus per aspera & montuosa loca sequerentur.

147 Equites sarmatici in subsidium Decebali regis Dacotum venerunt, quorum corpora & equos lorica hamata tegebat, galeis in conum seu cuspidem quandam desinentibus. Est autem sarmatia Europæ regio, late patens ad Arcton, quæ complectitut prouincias hodie dictas, Poloniam, Prussiam, Russiam, Liuoniam, Lituaniam, & Moscouiæ etiam portionem aliquam, Quæ nunc regi Poloniæ maxima ex parte subsunt.

148 Decebalus rex Dacorum, reliquijs exercitus collectis, recentibusque copijs auctis, & Sarmatico equitatu adiuncto, vrbem munitam, quam Romanus miles occupauerat, obsidione cinxit, in potestatem suam iterum venire posse sperans, cum præsertim copia esset annonę destituta. Ad muros sæpe pugnatum. Daci sagittis Romanos sauciabant; Romani Dacos saxis & missilibus plerosque interimebant: & ita obsidio per aliquod tempus protracta fuit Romanis militibus acriter se tuentibus.

149 Ne milites aliquando in tumultu prælij a suis contubernalibus aberrarent, diuersis cohortibus, diuersa in scutis signa pingebant, quæ ipsi digmata nominabant: auctore Vegetio, vt hic est videre, fulmina, lunas flores, stellas, catenulas, in scutis depictas.

150 Ariete Daci vrbis obsessæ muros concutiunt: interim sagitarij, in eos qui vrbem tuebantur sagittas intorquent, ne propius audeant ad muros accedere. Aries autem machina fuit, qualis hoc loco depingitur, ex trabe & capite arietino æreo confecta, cuius ictus muros obruebat, more arietum, intersese pugnantium, retrocedens. Nec est vlla tam valida turris, aut murorum ambitus adeo latus, vt & si priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. Hanc machinam Pœni Gaditanam Hispanicæ insulæ vrbẽ ex pugnantes, Romanos primo docuere. cuius rei meminit Victruuius lib. architectu ræ 10. in hunc modum. Carthaginenses ad Gades pugnando castra posuere, cum autem castellum ante cœpissent, id demoliri sunt conati. Postquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum, id quė manibus sustinentes, capiteque eius summum murum continenter pulsantes; summos lapidum ordines deijciebant, & ita gradatim ex ordine totam communionem dissiparunt. Postea quidam faber Tyrius, nomine Pephasmenos, hac ratione & inuentione inductus, malo statuto, ex eo alterum transuersum, vti trutinã suspendit, & in reducendo & impellendo, vehementibus plagis deiecit Gaditanorum muros. Arietis figura etiam extat Romæ in arcu. L. Septimij seueri in radicibus capitolij. Plinius lib. 7. cap. 56. inuentionem arietis

arietis in muralibus machinis Epeo ad Troiam tribuit. Eius machinæ vim pulchre descripsit Virgilius lib. Æneid. 2. cum ait.

Labat ariete crebro.

Ianua, & emoti procumbunt cardine postes.

Eiusdem etiam machinæ meminerunt Iosephus lib. 3. de bello Iudaico, Cæsar de bello Gallico, Cicero lib. officiorum primo. Liuius lib. 1. Vegetius lib. 4. cap. 14. Ammianus Marcellinus lib. 23. & Robertus Valturius lib. 10.

151 Traianus Augustus obsessis opportune ad fuit: annonamque fecit inferri, fame iamiam laborantibus, nauigia frumento onusta quod saccis erat illigatum, per flumẽ, vt creditur, Istrum transmittens.

152 Traianus Augustus per Istrum liburnicis vectus noctu vrbem obsessam ingreditur, obuiam sibi factis primoribus ducibus, militibus, & imaginarijs cum cereis accensis super signa impositis, quæ lauro erant ornata, quod virtute & constantia, aduersus quoscunque hostium impetus, vrbem commendatam validissime essent tutati. Quos lætus cæsar suscipiens commendauit, bono que animo esse iussit: subsidio militum & commeatu copioso illis relicto. Quibus post aliquot dies dimissis, iterum naues noctu conscendere parat, vt nouas Dacorũ copias & sarmatarum, quæ se exercitui Decebali coniungere volebant, adortus, ante opprimeret, quam vtriusque exercitus vires essent collectæ. Serta autem nautę & remiges faciunt, vt se lętos coronent.

153 Antiquę birremis forma, a remigibus actę, qui partim ex Romana iuuentute sponta nei, partim ex captiuis Dacis coacti, ad id munium obeundum erant adlecti. Birremis autem eo dicta quod duorum remorum ordinibus ageretur.

154 Arcus seu porta in honorem Traiani Augusti constructa, vel saltem ornata, ad fluminis ripam, eo loco, quo vel nauibus descendit, vel conscedere parabat. Supra arcũ vero Mars galeatus conspicitur, bigam equorum agitans, in principis adulationem simulachrum factum, vt illius virtutem in bello, parem vel communem cum dijs fore insinuarent: vel certe quod illius dei numine & ope, victoriã fuerit assecutus, ita enim commentitios illos deos mortales iuuare vana gentilitas credidit.

155 Equi, & commeatus, alendo exercitui necessarius, longis scaphis per Istrum vecta, Clypei, thoraces, armamenta omnis generis, & impedimenta bellica. Nauarchus autem puppi insidens, Clauo nauim gubernat.

156 Birremes alię rostris ęreis, a remigibus actę, Clauo eas naucleris dirigentibus, quę partim cum nostris liburnicis conueniunt, partim dissident.

157 Traianus celeri nauigatione vsus, vrbem ad ripam Istri fluminis a Romanis militibus occupatam nouo præsidio munit, arma & annonam inferri facit: ne aut inopia militum, vel armorum, aut rei frumentariæ, vrbs in ostium potestatem veniret.

158 Traianus Augustus copias ex hac vrbe in agros hostiles educit, equitatum & peditatum, in acies & turmas distribuit, sine signis tamen procedit, aut quod repentinus hostes opprimere, tacitusque progredi uellet; aut quod integram legionem haud nactus,

nactus, legionis signum, quod alia sequebantur, ante ferre dedeceat,legionarijs præsidio vrbibus relictis, & reliquis munitis oppidis, quæ expugnarat,& a Lucio præfecto abductis, qui aliunde Dacos oppugnabat. Ex auxiliaribus & foederatis socijs suas copias Traianus instaurat.

159 Germani fœderati & vectigales populo Romano, vel alij populi in amicitiam Traiani Augusti suscepti, commune aduersus Dacos bellum suscipiunt, cæsaremque in ea profectione comitãtur,prælio intersunt, nudi tamen & inermes præter clauas, quibus durissimis ictibus aduersarios feriebant.

160 Traianus eques exercitum præit, cerciorque per exploratores factus de hostium statione, noctu iter arrepto, summaque celeritate vsus, ante lucis ortum somno correptos, & nihil tale metuentes,in cautos opprimit. Ambulare enim celeriter & æqualiter docebantur milites Romani, ita vt militari gradu, viginti millia passuum, horis quinque duntaxat æstiuis, conficerent: pleno autem gradu, qui citatior erat,totidem horis, viginti quatuor millia peregisse auctor est Vegetius lib. 1. cap. 9.

161 Sarmatici equites, sagittarii, Romani exercitus virtutem formidãtes repentino terrore,& incursu pauefacti,aufugiunt, paucis illorum pugnantibus, pluribus cadentibus. Superasse autem simul cum Dacis eam gentem Traianũ, argumento est,& quod Sarmaticus dictus, & de sarmatis & Dacis pariter triumphũ egerit: & in numismatis antiquis,huius rei monumẽtum extat. Fuerunt autẽ hi sarmatę non ex sarmatia Asiatica, quæ longius aberat, sed Europæa quæ erat finitima, complectente (vt dixi) prouincias hodie dictas,Poloniam, Prussiam, Russiam Liuoniam,Lituaniam, & non exiguam portionem Moschouię.

162 Simulachrum, vt existimo, Aurorę vel Dianę, quod vel noctu, vel certe sub matutinum crepusculum hic fuerit cum hoste conflictus. Nisi deam aliquam crediderit vana gentilitas in eo sibi pręlio propitiam adfuisse: vel templum aliquod fuerit, deę huiusmodi consecratum, iuxta quod pręlium commissum.

163 Tertius hic fuit cum hoste congressus, in quo multi pedites Daci, equites sarmatę ceciderunt: quorum occasu, victoria parta.Clauis Daci in hoc certamine pugnarunt.

164 Currus hostium, annona, signis, vasis,Clypeis, & gladijs onusti, in potestatem militis Romani venerunt. Rotę autem currus vnius,miles aliquis Romanus captiuus, velut alter Ixion alligatus: multis que cruciatibus a barbaris peremptus conspicitur. Qui ob sœuitiam & immanitatem, quam in captiuos exercebant, pœnas merito, ingenti clade suscepta, luerunt.

165 Spectaculum miseratione dignum. Parentes senio confecti, Infantes filios, vt dulce onus super humeros gestant. Matres itidem cara pignora complexę, imminentes Romanos milites fugiunt, & in syluas,saltus, locaque munitiora se recipiunt,proprię saluti consulentes.

Dacarum fœminarum habitus, tunica fuit manicata, sinuosa, succincta, & vsque ad talos demissa,super quam lacernas induebant, Romanorum togis parum absimiles. Velamen autem capitis, lineum tegmen fuit vitta alligatum, & versus humeros vel dorsum pendens. Ornamentum profecto quod gratiam, venustatem maiestatemque pariter referebat.

167 Daci

167 Daci aliquot Traiano Augusto se dedentes, salutem & clementiã ab ipso cõsequun tur, licet illis videatur exprobrare ingratitudinem, inconstantiam, & dubiam fidem.

168 Nouorum castrorum munitio. Pars calcem intra cophinos seu vimineas cistas vehunt;pars scalpro ferreo & malleo lapides dedolant; pars lapides dedolatos fabris murariis ministrant,vt suo quemque loco reponant.

169 Daci captiui e pugna abducti manibus post terga loro reuinctis, saucij sub signa, securitatis ergo,a militibus perferuntur.

170 Milites Romani non pauci, a Dacis in pugna, quæ satis cruenta fuit, sauciati, ad locum vbi signa consistebant, vt tutiorem reducuntur:quo illorum vulnera a chirurgis exercitus curarentur, vt fit. Et cum vulneribus ligamenta deessent, Cæsar singulari pietate vsus, propriæ vesti non pepercit, quam in fascinias conscissam, sauciatis partitus est: qua illorum vulnera obligarentur: cæsisque in prælio aras statuit, quibus quotannis parentari iussit, teste Dione.

171 Carrobalistæ, bellicæ machinæ, tela longius iacientes, a duobus mulis tractæ, antiquis maxime in vsu fuere. Quæ per singulas centurias,singulæ haberi consueuerunt: quibus muli ad trahendum, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est vndecim homines deputabantur. Quanto vero maiores existebant, tanto longius & fortius tela iaculabantur. Non solum autem hæ machinæ castra defendebant, verum etiam in campo post aciem grauis armaturæ ponebantur. Ad quarum impetum,nec equites loricati,nec pedites scutati obsistere poterant. In vna autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solebant, auctore Vegetio lib. 2. cap. 25.

172 Dacus Romano militi se dedens, dextram dextra apprehendit, in fidei signum.

173 Profligato Dacorum exercitu, insignique victoria parta, paucis hostium e certamine superstitibus: Traianus Augustus pro suggesto suorum militum virtutem laudat, illorumque strenue nauatam operam commendat, gratiasque agit,quod illorum opera insignem fuerit victoriam consecutus: congiarium illis proinde pollicetur.

174 Primores Daci in bello capti, intra castrum munitum, sub fida militum custodia in triumphum Romam perducendi asseruantur. Fidelis autem custodiæ signum: index militis prętoriani erectus.

175 Miles quidam in commilitonis amplexus & oscula ruit, vel quod mortuum in acie crediderit, superstitemque insperato nunc videat: vel quod ex captiuitate hostili,postliminio fuerit reuersus: vel certe quod fuerit aliquo insigni præmio ob res bene in conflictu gestas,aut dignitate a Cæsare donatus.

176 Miles sacco onustus, intra quem congiarium a principe suscepit, frumentum scilicet pecuniam, & alia huiusmodi, Cæsaris liberalitate.

177 Traianus Augustus in suggesto sedens loco editiori congiarium militibus viritim distribuit: Singulis ob beneficium susceptum & munificentiam,Cæsaris manus osculantibus. Quamuis magnum honorem Cæsares impenderent,si quempiam ad manus osculationem admitterent.

178 Fœminæ Daciçe, manes suorum maritorum & natorum, qui in prælijs aduersus Romanos occubuerant, vindicta placare volentes, Captiuos milites Romanos, etiã viuẽtes facibus sœuissime exurunt, manibus loro postterga reuinctis, quos, facile a principe suç gentis, vt in eos conceptam rabiem exercerent, impetrarunt.

179 Germani, aut Pannonij, vel certe gens aliqua finitima, populoque Romano fœderata, vel denuo in amicitiam & gratiam recepta, commeatum exercitui Traiani, quẽ supplices reuerentur, polliciti, onustas frumento naues per Istrum ducunt, a quibus milites acceptum in castra comportant.

180 Cęsar Traianus re frumentaria probe curata, exercitum iterum educit ex castris, pugnã cum hoste denuo initurus, qui præteritis iacturis haud fractus, cornua superbus & insolens erigebat.

181 Inter signa Aquilę & concordiæ, arietis simulachrum pręcedens a signifero gestatur rarissime in exercitu Romano gestari solitum. Indicturi enim Romani cuippiam bellũ, arietem per fœcialem pręmittebant, quem in hostium fines immitteret, vel honestam ita causam suam ostensuri, quod non nisi prouocati & lacessiti bellum gerere cogerentur, & vltionis procurationem non a se, vt pote qui ex mansueto & innocuo essent genere procreati, proficisci, sed ab hostium improbitate atque iniustitia indicare, testatumque facere vellent; vel, quod alij malunt, vt hostilem agrum, suæ iã prædæ expositum, indicarent. Quod & Pierius lib. Hieroglyphicorum 10. testatur, vtraque autem ratione Traianus, & quod prouocatus bellum gerebat, & ira per citus hostilem agrum Romanis militibus in prædã exposuerat, appositissime fecit arietis signum in acie præferri: eo hieroplyphico suum aduersus hostes animum testatus.

182 Pons ligneus, magnis cymbis suffultus, militi per Istrũ, vel Tibiscũ amnẽ traiiciẽdo.

183 Commeatus, pila, scuta, galeæ & armamenta alia, cum reliquis impedimentis bellicis, curribus vecta, & ab equis & bobus acta, exercitum proficiscentem sequuntur.

184 Castra ab hostibus superatis & in fugam versis, deserta, Traianus occupat, cum machinis aliquot, quas Daci parauerant: militumque inibi præsidio relicto, quod locus esset natura munitus, ne ab hoste desertionis pænitente iterum occuparetur, vlterius progrediendum ratus, cum exercitu proficiscitur.

185 De pugna denuo cum hostibus conferenda, & castris probe muniendis Traianus Augustus, cum primoribus exercitus ducibus deliberat. Qua de re milites præsentibus signis in concione adloquitur.

186 Traianus Augustus legatos Dacorum in colloquium admittit: sed induciis quas vafre postulabant non impetratis, qui tempus potius redimere & intercipere Cęsari curabant vacui abscedunt. Interim milites non ociosi, alij ligna cędunt, diuidunt: & castris denuo muniendis perducunt: alij calcem, arenam, lapides fabris murariis ministrant.

187 Traianus cum Dacis denuo congressurus, deos sacrificio prius placandos censet: non enim licebat religioso cuiquam principi cum hoste congredi, nisi antea sacrificio eos deliniisset. Sacrificat autem Traianus velato capite, vt mos est sacerdotibus, vinum vel sanguinem mactatæ victimæ patera super aram igne flammantem infun-

dens. Astant signa: sacerdotes & tibicines lauro coronati: Camillus ingenuus adolescens minister sacrorum: vt diffusius antea suo loco exposuimus. Libasse autem Israeliticum populum præcipiente domino in veteri lege vinum in sacrificiis, sanguinemque super aram effudisse, multa sacrorum librorum testimonia produnt. Ex Hebræis Græci eum ritum mutuarunt, ex Græcis Romani idolis seu commenticiis deis suis sacrificantes. Vnum hoc adnotasse non alienum ab hoc loco erit, Romulum lacte non vino libasse: indicioque fuisse sacra ab eo instituta in quibus non vinum sed lac adhibebatur. Numæ Regis Posthumia lex erat, vino rogum ne inspergito. Quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitat. Profanum autem & impium habebatur inter sacrificandum vinum offerre imputatæ vitis, fulmine tactæ, quamque iuxta homo laqueo pependisset, aut vulneratis pedibus calcata, & quod circuncisis vinaceis profluxisset, aut superne deciduo immũdiore lapsu aliquo polluta fuisset: item Græca, quoniã aquam haberent: vt refert Plinius lib. 14. cap. 12. & 19.

188 Sueouetaurilia, sacrificium in lustratione exercitus pugna imminente fieri solitum, ex tauro, veruece, & verre. Adsunt Popæ succincti victimas confecturi: victimarij, qui illas deferunt. Veruex autẽ & verres laureatis dorsualibus ornati sicut taurus sericeo.

189 Sacerdotes reliqui lauro coronati, rituque, vt diximus succincti Gabino sacrificio intersunt.

190 Cęsar e suggesto milites adhortatur, vt fortiter se & strenue aduersus hostes in prelio iamiã conferendo, gerant, neq; patiantur tot victorias de Dacis partas, vno solo certamine perire, robore et disciplina militari ipsos præstare suamque fortunam superiorem esse: proinde facilem victoriam futuram, quę honorem & opes conciliet.

191 Syluam densam, ne hostes intra ipsam delitescentes, insidias, iter agenti exercitui parare possent, & vt miles viam haberet commodiorem, Traianus cunctam succidi iubet. Vbi duorum exploratorum capita, qui comprehensi fuerant longis hastis affixa, ad aliorum proditorum terrorem publico & edito loco spectanda constituuntur.

192 Traianus eques Tibiscum amnem, vt coniectura est, per pontem ligneum magnis tignis suffultum, & intra vada firmatis, traiicit, simulque exercitus cunctus. Quem continuo a militibus succendi iubet, ne hostes per eum transitum haberent. Dubiũ autem ipse Traianus pontem fecerit, vel ab hostibus iam factum reppererit. Vtcumq; id fuerit facultatem illius Dacis ademit, postquam suum ipse exercitum ad alteram fluminis ripam incolumem traduxisset.

193 Daci nõ audẽtes Traianũ põte prohibere, ad mõtana, draconũ ꝓpria signa sequẽtes, cõfugiũt. Rom. autẽ milites interim, illorũ in statione vel castris, munitiones exurunt.

194 Traianus Augustus loco natura satis munito castrum construit, ligna militibus quibusdam cædentibus & e sylua proxima comportantibus, quibusdam lapides, aliis in cophinis arenam et calcem fabris murariis ministrantibus, summa in eo opere diligentia & celeritate vsus. Causa autem, ne hostes a tergo irruptionem aliquam facere tentarent, commeatumue in castra comportandum intercipere.

195 Dacorum Regulus aliquis Traianum supplex adorat, implorat clementiam ipsi se dedens, præsentibus Præfectis, & Tribunis, signa astant, prætorianique Cæsaris milites circumstant. A Tribuno vero Regulus honoris gratia deducitur.

196 Vasa lignea circulis ambientibus, quas cuppas vocamus, vinum continentia, commeatus, & arma plaustris siue carris imposita, & a mulis & bobus acta, in castra perferuntur, vsui opportuno tempore exercitui futura. Vbi carrorum forma & iugorum, quibus boues ad carra vinciuntur, consideranda.

197 Prætoriani milites, & Romani exercitus signa, Traianum augustum in acie progredientem comitantur.

198 Equitum ala Germanorum, aut gentis alicuius fœderatæ, subsidio Traiano Augusto venientium, & in hoc prælio aduersus Dacos dimicantium: qui nec freno, nec stragulis vllis in equitando vtebantur, barbaricum & iacturæ plenum morem in ea re sequentes: vt pote qui facile equis excuti; & ipsos vix continere aut regere sine freno possent.

199 Peditatus Romanorum, & auxiliariorum equitatus, copias Dacorum pugnantes, delent, paucis qui se certamine subduxerant, & ad tutiora loca confugerant cum signis aliquot draconum, seruatis.

200 Traianus vlterius cum exercitu progressus noua castra metatur, ligna lapides, arenam, calcem, militibus sedulo fabris murarijs ministrantibus.

201 Legati Dacorum supplices ad Cæsarem veniunt, pacis conditiones postulaturi, indulgenter ab ipso suscepti: re tamen infecta discedunt.

202 Muli catenis æreis iugati carro bellicam machinam vehunt.

203 Triarij, hoc est, robustissimi milites intra lignorũ strues, tandiu consistentes, quandiu exercitus reliquus non periclitaretur, cũ hoste pugna congrediens. Triarij enim, vt requieti & integri acrius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere cõsueuerant, si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat. Triarij, namque grauis erant armaturæ milites, Cataphractas & cassides gestantes, veterani & spectatę virtutis, qui post alios anteriores profligatos pugnam capessebant. Ius etenim legionis erat; facile nec fugere, nec sequi, cum grauis armatura staret pro muro. Lignorum vero strues fabricandis nauibus erant aggestę, vbi machinam triarii habent, quam in hostes intorqueant.

204 Milites loricati, squamis ęreis ferme contecti, & galeis, in conum siue cuspidem quandam abeuntibus, muniti, Quorum imaginem tam hic quam in arcu triumphali Constantini adhuc Romę extante cernere est. Erat autem proprie lorica munimentum & armatura corporis ęreis hamis contexta, quę pectus, brachia, & fœmora tegebat: vt Virgilius etiam docuit 3. Æn.

Loricam consertam hamis, auroque trilicem.

205 Funditorum ala, lapides fundis iactantium, ex auxiliaribus Germanis, vel fœderatis populis aliis collecta. Funditores autem sunt, qui fundis, ex lino vel setis factis, contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Funda vero, quod ea lapides fundantur, dicta. Balearicos supra cunctos mortales ea arte excelluisse, Liuius 28. auctor est. Baleares namque fœminę, vt Vegetius prodit, a teneris vnguiculis ita natos erudiebant, vt nullum cibi genus contingere sinerent, nisi quem, ex funda emisso lapide, percu-

fiſſent: vnde ſumma in ea arte dexteritate vigebant. Quod & Virgilius 1. Georgicorũ ſatis innuit: cum ait.

Stupea torquentem Balearis verbera fundæ.

Proinde ſunt qui Balearium inſularũ habitatores fundæ vſum primos inueniſſe aſſerãt: quanquam Plinius hoc idem apud Syrophœnicas dicat inuentum. Sed antiqui orem eius vſum ſcriptura ſacra prodit, cum 20. cap. libri Iudicum cõmemoret ſeptingentos viros fortiſſimos, habitatores Gabaa, ita ſiniſtra vt dextra præliantes, & ſic fundis lapides ad certum iacientes, vt capillum quoque poſſent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis inclinare. Dauid etiã iſraeliticus rex ante regni auſpicia adoleſcens, ictum lapidis e funda ita direxit, vt frontem immaniſſimi gigantis Goliath percuſſerit, ipſumque ea via interemerit, qui cuncto exercitui Iſrael ſolus terrori erat.

106 Ala altera auxiliaris, leuis armaturæ, vt pote quæ clypeis ſolum & clauis pugnaret: cœterum nuda & inermis. Funditores autem & ferentarij, hi, leuis armaturæ milites, præcipue in cornibus locabantur: & ab his pugnandi ſumebatur exordium. Recte vero ſiniſtris pedibus funditores, & clauis pugnantes anteire exprimuntur: præceptũ namque militiæ erat a Vegetio recitatum lib. 1. cap. 20. Cum miſſilibus ageretur, ſiniſtros pedes anteriores milites habere debere, quod vibrãdis ſpiculis vehementior ictus ſit. Sed cum ad pilam venitur & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes anteriores milites habere debent, vt & latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere: & proximior dextra ſit, quæ plagam poſſit inferre.

107 Machina, vt videtur, aliqua, quam Daci in Romanos dirigunt & intorquent. Pugnabant autem Daci hoc prælio tum clauis, tum etiam acynacibus, clypeis tecti, cœteris armamentis deſtituti.

108 Victoriam de Dacis hoc certamine Traianus Auguſtus conſecutus, noua caſtra hoſti viciniora munire conſtituit; lignatoribus in eam rem vel Germanis, vel Dacis aliquot, in amicitiam & fidem receptis vſus.

109 Noua caſtrorum munitio.

110 Captiuus ex primoribus Dacorum inconſpectum Cæſaris adducitur, tribunis & prætorianis militibus ſtipatus. Cui Cæſar ſuccenſens, capulo enſis vtraque manu apprehenſo, excidium, & extrema quæque Dacis mala illarurum minitatur.

111 Militibus Romanis, e caſtris lignatum prodeuntibus, Daci in Syluis abditi inſidias moliuntur. Cuius rei certior Traianus factus alam militum leuis armaturæ, Sagitariorum, funditorum, & ferentariorum commodo loco diſponit. Irrumpentes autem ex inſidiis Dacos, ala militum expeditorum excepit, cunctoſque ferme trucidauit; inſidias inſidijs compenſans, necemque quam in alios meditabantur, & captiuitatem impingens.

112 Cæſar hac clade Dacis illata, caſtrum proximum militum præſidio tentũ oppugnat, ſtrenue, qui intus erant Dacis ſeſe tuentibus.

113 Teſtudo, id eſt, congregata militum multitudo, conſertis ſcutis tecta aduerſus impetum

petum lapidum, aliorumque telorum, desuper incidentium: cuius & Liuius 10. ab vrbe condita & Cæsar 5. belli Gallici meminere: aliud prorsus a machina quadam bellica, quæ testudo etiam nominatur. Conferti igitur hic milites testudine facta, muros suffodiunt, diruunt, arceque potiuntur.

214 Dacis, qui subsidium munitissimo castro, a Romanis militibus nuper capto, laturi veniebant, copiæ Traiani occurrunt, acris fit vtrinque conflictus, sed in quo Daci superati, Cæsariani victores euasere. Capita autem hostium illustriorum Traiano, in acie editiori loco stanti, prętorianis stipato, coram perferuntur.

215 Reliquiæ exercitus Dacici hac pugna deletæ: regiá Decebali capta.

216 Traianus Augustus cum præfectis & tribunis exercitus de conditionibus & pace cũ Decebalo rege facienda, quam enixe, & submississime precabatur, decernit. Ad quascumque enim fœderis conditiones venturum, imperataque facturum per legatos pollicebatur: præsertim cum prouincia ferme omnis in potestatem esset recepta, & ob id ipse Decebalus in summam esset desperationem addactus.

217 Lignorum cæsio, secatio, comportatio, & in struem congestio.

218 Castra hoste vicino, & nondum pace firmata, tuto loco Traianus constituit, vbi lignorum, pabuli, & aquæ copia suppetebat. Adaquatio enim ex copiosissimo & viuo fonte seu torrente proximo a militibus fiebat, qui intercipi, aut alio deriuari ab hoste nequibat.

219 Frumentum copiosum, milites intra saccos contentum, super humeros vehunt, in castraque deducunt.

220 Pace his conditionibus firmata: vt Decebalus, Dacorum rex, arma & bellica instrumenta, machinas, earumque artifices traderet. Transfugas siue Romanos, siue socios remitteret. Castella & arces deductis præsidijs euerteret: & vt omni praeterea terra decederet, quam de finitimis per vim cępisset: eos denique amicos & inimicos haberet, quos senatus censuisset. Decebalus licet inuitus & mœrens, præsentibus tamen iacturis coactus, per legatos primores pileatorum assensus tandem est.

221 Traianum Augustum in suggesto sedentem, præfectis, tribunis, prætorianisque militibus stipatum, Decebalus rex Dacorum genuflexus adorat, illiusque manus oscula turus apprehendit. Circumstantibus signiferis, qui aquilas & labarum tenebant.

222 Transfugæ manibus loro post terga reuinctis, ex Romanis vel sociis, qui ad Dacos confugerant, traditi, & Cęsari restituti: crimen iuxta puniendi.

223 Reguli & præcipui Dacorum duces, Decebalum regem suum comitati, ante Cæsarẽ procumbunt, illiusque se imperio & potestati submittunt.

224 Dracones Dacorum, & labarus regis Decebali, aquilas Romanorum signa, Cęsarisq; labarum & imaginem, inclinatione & submissione quadam adorant, & vt superiora reuerentur.

225 Castella & arces, iuxta pacis conditiones, diruuntur.

126 Daci cum vxoribus & filijs, armentis, & pecoribus terra discedunt, quam a finitimis per vim cœperant, suis eam antiquis colonis restituentes, vt fuerat fœdere sancitũ. Nonnulli etiam loca munita, dulcem inquam patriam desetere coacti, in aliaque oppida concedere & immigrare iussi: pacis decreto perurgente.

127 Traianus Augustus legionem xiij. Dacicam appellatam, ex supetiori Pannonia, victo Decebalo, abductam, Daciæ præsidio relinquit, vbi nunc Transyluania Hungariæ existit: vt inscriptio sequens apud Transyluanos reperta comprobare potest, in hunc modum se habens.

FORTVNÆ AVG. OMNIPOTENT. VBI ERAS RHAMNVSIA VBI ERAS. QVANTVM ABFVIT NE ROMA LVGERET. VIVIT TRAIANVS VE TIBI DECEBALE MILS. LEG. VI. ET XIII. G. DEVOTI CAPITIBVS.

Huic igitur legioni prouinciæ custodiã & pręsidium committit, commendatque, ne iniuriam vel vim aliquam prouincialibus inferant, de qua merito apud ipsum conqueri possint, subituri seuerum supplicium si secus fecerint.

128 Trophæa ex Dacis & Sarmatis deuictis, stipitibus arborum affixa loco editiori collocata, in Traiani Augusti memoriam erecta visuntur, eo præcipue loco, vbi hostes profligati & deleti fuerunt. In priori trophęo ex spoliis hostium conspiciuntur. Dracones ipsorum signa, paludamenta gentis propria, galeæ, clypei, labara, pila, veruta, pharetræ, & sagittę.

129 Victoria alata stans, pede galeam calcans, genu basi columnæ innixa, media inter vtrumque trophæum, stylo intra Clypeum lauro coronatum, res hoc Dacico bello præclaras, famæ posteritatique commendandas, scribens. Basis autem columnę, cui victoria innititur, firmam & solidam gloriam significat.

130 Alterum trophæum, præter draconum signa clypeos; galeas cælatas, paludamentũ cum priori communia, thoracem habet squamis æreis confectum: gladium capulo aureo vel eburneo, intra vaginam reconditum, auro gemmisque ornatam: Acynaces, plũbatas, & falces militares. Octo autem draconum signa, & tria labara his trophæis appensa, quod totidem fortassis signa exercitus Dacici, & regis Decebali, in potestatem Cæsaris venerint, totque fuerint hostium legiones profligatæ.

131 Regia Decebali, vbi palatium magnificentissimum, columnis & porticibus ornatũ ad ripam Istri situm: quód Traianus cum regia supellectili occupauit. Quod maximi momenti fuit ad pacem inter Cæsarem & Decebalum conciliandam. In porticu autẽ supero, statua, vt conijcio, ipsius Decebali regis conspicitur, vel alterius insignis maioris, qui pręcesserat, proprio Dacorum habitu induta.

132 Porta regij palatij Istri fluentis contigua, in cuius supero limine tria iuuenũ nuda simulachra, singulas faces accẽsas tenentia, visuntur. Quorũ, quod medium est, indicẽ dextrum cum brachio eleuatum habet, sinistra facem tenet, sicut reliqua duo, dextra: eaque larium simulachra existimari possunt, a Dacis ita exprimi solita, quibus & custodia domus curę esset, vt pote quę starent, & excubarent ad ædium fores, nihilque illos domesticum latere posset, qui igne perpetuaque luce vterentur, maximeque fidos incolis forent, quod per indicis eleuationem satis significabant. Nisi totum hoc

monumen-

monumentum fuerit, quod Traianus Augustus in Alemannorum solo condidit, suoque nomine appellauit, cuius meminit lib. 17. Ammianus Marcellinus.

233 Priori Dacico bello absoluto, paceq; cum Decebalo Rege firmata, Traianus Augustus, nihil quod ipsius præsentiam exposceret, superesse ratus, in vrbem redire constituit. Quare legione in prouincia relicta, præsidijsq; militum per opportuna loca dispositis, tribus secũ legionibus abductis, quarũ totidem aquilarum signa in biremi vehũtur, vale faciens Daciæ, nauibus per Istrum, & id noctu, facibus accensis, & luminibus vndiq; illatis, eius consilij duces & naucleros certiores faciens, expansis velis, remigibus impetu pulsuque remorum adnitentibus letæ se nauigationi committit.

234 Biremis liburnicæ forma: quæ ideo biremis dicta, quod duplici remorum ordine ageretur, superiori quidem vno, inferiori vero altero: Rostrum eadem habet æneum & aquilam in prora insculptam: vbi nauclerus remiges ad sedulam operam nauãdã exhortatur. Labarum gerit in puppi & tria aquilarum signa, vt totidem e Dacia legiones cum Cæsare adnauigasse intelligamus.

235 Prætoria triremis, trium remorum ordine acta, in qua Cæsar vehitur: labarũ in puppi, & lumen clarissimum intra laternam præfertur, quod vulgus funale seu fanale vocat: prætoriæ insigne, quod cæteræ naues noctu sequantur. Hippocampum supra rostrum æreum in prora habet.

236 Triremis liburnica altera, trium remorum ordine distincta, pulchra puppi, carbasis, funibus ad transuersum malum, adligatis, in prora tria cornua copiæ, & victoriolam delphino colludentem habet.

237 Pro felici reditu Traiani Augusti, sacrificia in vrbe fiunt, plurimis victimis ad aras mactatis: nuncius enim de eius aduentu Senatum Populumque præuenerat Romanũ. Intersunt autem huic sacrificio nonnulli pallis vtentes cucullatis, quorum frequens Italiæ, Hispaniæ, & Galliæ nunc est vsus. Fuerint ne hi Romani, an exteri, incompertũ.

238 Sacerdotes, sacras de more gentis, vestes induti, rituque succincti Gabino, in curiã, vbi consules & senatus conuenerant, asciti, de votis suscipiendis, sacrificiisque peragendis, pro salute & felici Cæsaris reditu in vrbẽ, curam, indicente senatu, suscipiunt.

239 Biremium duarum in vrbem appulsus, sospitatem & felicem Traiani aduentum in eandem significantium. Vbi velorum collectio, funum & rudentum explicatio, nixus remigum nauim ad littus impellentium visuntur. Traianus namque tantisper per Istrum nauigans, quantisper nauibus excipiendis est capax, deinde per Hadriaticum mare ex Illyrico soluens totam fere Italiæ oram legit, & demum per ostia Tiberina Romam vsq; peruenit, cum fluuius magnis tunc esset nauibus meabilis, obstructo nunc alueo, vix paruis est peruius. Forsitam etiam Traianus Tiberina ostia concesserat, portum quem ipse struxerat, & stationes nauium inuisurus, interim dum triumpho necessaria Romæ parabãtur & per Tiberim nauibus delatus triumpho exceptus est. Pons autem hic signatus, Horatius forte fuit, radicibus Auentini iunctus, cui pharus altissima imminebat, prospectandis e longinquo aduenientibus nauibus, per commoda.

240 Porta vrbis triumphalis, per quam triumphatores ingredi solebant triumphũ acturi, per quam senatores laureati, cunctaque vtriusque sexus & ætatis nobilitas effusa obuiam

obuiam Traiano Augusto triumphanti venit; ipsum ante vrbis ingressum & inuisuri & salutaturi. Vel certe arcus fuit triumphalis in foro ipsius Traiani erectus, cuius magis speciem refert,ob superatos Dacos & sarmatas a Senatu P. Q. Romano dicatus. Cuius pulcherrima ornamenta,mira artificum manu elaborata; in alterum postea triumphalem arcum Constantino Magno ob superatum Maxentium tyrannũ erectum: translata fuere: quæ nunc etiam extant. Inter quæ octo Dacorum regulorum statuæ visuntur, capitibus tamen auulsis: Quę Alexander Medices Florentinorum dux ob illorum elegantiam amputata, noctu clam abstulit. Sacrificia præterea, ad locutiones, & pleraque huiusmodi alia, ascititia ex Traiani arcu,non propria Cõstantini videntur. Nam cum ad pontem Miluium, vrbi proximum, victoriam de tyranno Maxentio Constantinus habuerit: parumque temporis intercederet, neq; diutius prorogandum triumphum, lætus senatus censeret, celeritate vsus,arcum Traiani diruit, vt Constantini erigeret. Constantini etiam ætate marmoris scalpendi peritia in deterius abierat: quare portiones aliquot arcus,quæ tunc temporis fuerant elaboratæ,multo rudiores existunt,quam quæ ex arcu triumphali Traiani translatæ. Legati prius Decebali in senatum admissi,quos secum Traianus detulerat, in vrbemq; præmisserat, depositis armis, manibusque in seruilem morem porrectis, cum multa supplices dixissent: dein confirmata pace arma recipiunt.

241 Aræ erectæ; tauri in sacrificium mactandi a laureatis popis inducti, signis concordię præsentibus, turbaque sacerdotum, qui ritu Gabino succincti,lacernas,vel breuiores togas super induti, laureati astant.

242 Traianus Augustus Ioui capitolino sacra facit, super arã fructus varios adolens; cui & Camilli astant, & trium legionum totidem aquilarum signa, præsente senatu togato & laureato, & popa, qui taurum mactat, tibicinibus modulantibus, acerram thuris Camillo coram tenente. Vbi & ędis Ioui Capitolino sacrę symmetriam,cœteraq; Capitolij ornamenta,amplissimasq; structuras,ex hoc simulachro dignosci poterunt: vmbram & imaginem quandam rei ea orthographia referente. Hoc triumpho peracto deinceps Traianus Dacicus & Sarmaticus appellari cœptus. Possunt autem hęc omnia ad Traiani profectionem secundam in Dacos referri: ita vt hoc sacrificium iter pręcesserit, supplicationibus ideo indictis, votisque a Senatu Populoq; Romano conceptis. Sed priori interpretationi magis cuncta cohęrent. In rebus enim adeo difficilibus & abstrusis, in quibus luce authorum & monumentis aliis destituimur, satis erit diuinare. Si extaret opus Caninij Ruffi, quod Grecis versibus de bello hoc Dacico scribebat,incertum an absoluerit,non omnino in tenebris versaremur. Sed quando & hoc & pleraque alia perierunt, nihil superest reliquum quam coniecturis vti, & Oedippum inducere. Meminit operis Caninij Ruffi Plinius lib. epist. 8. suadetque vt illud incœptum perficiat,vt pote in quo nulla recentior materia, copiosior, latior, magis poetica, & in rebus vęrissimis fabulosa, scribi & vulgari posset. Vbi immissa terris noua flumina,nouos pontes fluminibus iniectos,insessa castris montium abrupta, pulsum regia, pulsum etiam vita regem nihil desperantem: dicere auderemus. Super hęc actos bis triumphos quorũ alter ex inuicta gente primus,alter nouissimus fuit.

Hic fuit prioris belli Dacici exitus, & triumphi finis.

BELLI

BELLVM DACICVM, SECVNDVM.

NVnciabatur Decebalum Dacorum Regem, præter conditiones fœderis icti multa ad rebellionem spectãtia parare ac facere: quippe arma fabricare, transfugas recipere; munitiones & castella instaurare, vicinas gentes missis legationibus ad bellum & defectionem sollicitare, his potissimum infestus qui secum coniurare noluissent: iamque Iazigum partem finitimã, inuaserat. Ob has causas iterum hostis a senatu iudicatur: bellumque Traianus aduersus illum secundo suscepit: quod tandem sine alterius ducis ope per seipsum confecit.

243 Nauis velis collectis, anchoris iactis, clauo firmato, portum & stationem loco tuto significat, in quem Traianus Augustus descendit, hostilem regionem aditurus. Per Hadriaticum mare in Illyricum nauigasse illum coniicio, compendiũ itineris faciens, ne, vt priori bello fecerat, exercitum per Alpes tanto incommodo & fatigatione traduceret.

244 Milites & nautæ non pauci in eã profectione pallio, seu palla potius Hispanica vtentes, quæ a tergo & de humeris dependentem habebat cucullum ad arcendos imbres; & collum ac caput, ab iniurijs externis protegendum, quam pleræque nationes ab Hispanis mutuarunt: & monachi etiam, inter sacras religionis vestes cucullum proprium sibi fecerunt. Fuerint ne Hispani Cæsarem prouincialem suum in ea expeditione sequuti, aut alterius gentis milites vix assequi possum: nisi coniectura ductus: quod Hispanis proprius & antiquus fuerit talis amictus: & quod barbam & capillũ præter Italorum morem promissum habeant, qui barbã radebant; imperatores suos imitati, prolixamque haud comam nutriebant, vsq; ad ętatem Hadriani qui primus barbam nutriuit. & deinceps: vt ex vniuersis antiquitatis monumentis colligitur. In arcu etiam Septimij Seueri, qui adhuc, in vrbe ad radices Capitolij perseuerat, Hispani milites eodem habitu barba & capillo visuntur. Durat autem hodie hic habitus apud Hispanos non solum, sed & alias plures nationes breuior tamen, nam prolixus hic in columna scalptus, solum Lusitanis in vsu existit, vel cum in luctu gestatur.

245 Aquila legionis vnius signum, quam secum ex vrbe Traianus Aug. proficiscens abduxerat, præter alia duo, quæ auxiliariorum videntur existere. Milites autem sua signa & proprios duces ordine quodam procedentes sequuntur.

246 Sacerdotes ritu succincti Gabino Cæsaris exercitum proficiscentem, parumper comitantur, supplicationes agentes, & felicitatem illis imprecantes.

247 Equitatus, peditatum antecedens: quorum vnus labarum, imperatoris vehit insigne.

248 Iaziges, & aliæ gentes Dacis finitimæ, Traiano aduentanti occurrunt; gratulanter excipiunt: seque per vim propriis sedibus a Decebalo exturbatos, grauiterque mulctatos, quod amicitiam Populi Romani sequerentur, conquæruntur: vlciscatur proinde communem iniuriam expostulant: seque socios belli futuros, commeatumq; exercitui: quantum rerum suarum angustia pateretur, curaturos pollicentur. Vxores autem & filios secum ducunt, vt maiorem Cæsari miserationem commoueant. Quorum Cæsar misertus, votis illorum annuere, & animos spe futurorum erigere videtur, cum bellum se tandiu cruentum & implacabile aduersus Dacos gesturum affirmet, quandiu ipsos iniuria affectos, in antiquas & auitas sedes restituat.

249 Cæſar ante hoſtium congreſſum diis ſacrificia facit, patera ſuper aram, igne calentē, vinum libans & ſanguinem victimæ, cui aſtat tibiis occinens, & camillus cum thuris acerra.

250 Tauri plurimi ad aras, ſuper quas focus accenſus mactandi perferuntur a Popis, lauro coronatis.

251 Scuta militum forma cœteris abſimilia, tandin ex arbore pendētia deferuntur, quan diu caſtris muniendis intenti, penſo quiſque ſuo abſoluto reſumit.

252 Caſtrorum munitio, aggere fit congeſto, foſſa lata, valloque circum diſpoſito & probe firmato. Foſſa autem, ſi vis acrior hoſtium immineret duodecim pedes lata, tredecim profunda eſſe ſolebat. Supra quam ſudes de lignis fortiſſimis, quas milites portare conſueuerant, præfigebantur. Ad quod opus, ligones, raſtra, qualos, aliaq; vtenſilium genera ſemper habebanr in promptu.

253 Lignorum cæſio, ſecatio, & comportatio: aggere, foſſa & vallo caſtrorum munitio.

254 Caſtrum vel vrbs aliqua munitiſſima, ad quam præſidium militum Decebalus mittit, qui illam aduerſus Romanos fortiter tueantur: & ad quam, ceu refugium vnicum Daci in diſcrimine poſiti, confugere poſſint propriæ ſaluti conſulturi.

255 Cæſar loca quæq; munita expugnat, vi capit, in hoſtes Sęuit, ingēti eos clade āfficiēs.

256 Romani munitiores natura colles Dacis reſiſtentibus, præoccupant, triplicique muro per interualla diſpoſito, viam illis nocendi obſtruunt, tuta ſe ſtatione locantes. Daci autem acinacibus pugnant, gladiis inquam verſus cuſpidem, intortis, vt Perſæ olim & Medi, nunc vero Turcæ vtuntur. Pars autem militum pugnat: pars ſumma cum feſtinatione, munimentis caſtrenſibus abſoluendis intendit: Dacis eo loci per vim exturbatis.

257 Traianus Auguſtus eques, milites ſuos, vt hoſtibus profligatis, prępropere loca munita occupent, reliquis vt cum feſtinatione incœpta munimenta abſoluant, adhortatur: ſubſidio cum reliquo equitatu pugnantibus aduerſus Dacos Romanis opportuniſſimus adueniens.

258 Miles Romanus foſſam faciens: cœteri ligna cædunt, ſecant, ſecta in caſtra munienda comportant.

259 Veterani milites iter ingreſſi thoracati, clypeati, & galeati, Traianum Auguſtum pręeuntem ſequuntur, & ſigniferos tres, aquiliferos inquam duos, & imaginarium vnū, vlterius progredientes. Quo proculdubio colligitur duas fuiſſe in hoc Romanorum bello tunc legiones in Daciam a Cæſare aliunde inductas, & ſub imagine principis alios auxiliares & ſocios militaſſe.

260 Traianus Auguſtus vt expeditius præſidia traduceret, quoties a barbaris Romani, qui trans Danubium agebant, premerentur, lapideum pontem ſuper iſtrum facere excogitauit: opus ſane mirandum, & maxime memorabile: cui cœtera illius opera vix adæquari poſſunt: impenſa profecto ingenti, & quæ fidem ſuperat. Illud enim mirari conuenit, quanam ratione & quibus viribus, quoue artificio in illa gurgitum altitudine,

altitudine,tamque præcipiti fluuio,tum singulæ columnæ extrui valuerint, tantarum vemolũ fundamenta stabiliri. Vada prætcrea limosa erant: neque amnis alio auerti poterat, Quanta vero altitudo sit aquæ,& quam late pateat annis, narratu difficile existit. Fuerunt autem huic stupendę ponti viginti pilæ ex quadrato lapide, altitudinis centum & quinquaginta pedum, præter fundamenta, latitudinis sexaginta. Distant inter se centum & septuaginta pedibus: fornicibus vero coniunguntur. Hæc moles,& pons per sęcula memorãdus ab Hadriano Cæsare Traiani successore, ex causis non recte perpensis dirutus & demolitus postea fuit, vestigiis tanti operis vix relictis, adeo vt hodie in compertus esset locus, nisi opera & inuestigatione Ioannis Cuspiniani proderetur. Hic enim in Austrię descriptione in inferiori Pannonia non procul a Canniza oppido situm assignat, vbi proximus existit fons quidam celeberimus qui in sanguinem verti solet: obitus vel infortunium ingens regum Hungariæ si immineat. Quod multa incolatum experimenta comprobarunt. Et quanquam in hac pontis orthographia omnia integra non sint, vbi non tot pilæ,tot fornices, non Istri fluenta designentur, prętermittuntur tamen a scalptoribus marmorum ob loci angustiam, & vt aliis simulachris inibi inductis locus vacuus relinquatur aliquo indiculo rem tetigisse contenti. Fuit autem Traianus adeo magni& excelsi animi, vt res magnificentissimas non solum excogitarit,sed & fecerit plurimas.Extruxit enim Martianopolim in Mœsia, quam a nomine sororis Martię appellauit. Nicopolin in Tracia,geminam ob victoriam,de Dacis vnam,de sarmatis alteram. Traianopolin,vrbes insignes. In vrbe forum ędificauit, palatium, bibliothecam, porticum, Thermas; in ostiis Tiberis portum sumptuosissimum;Hispanię pontẽ de suo nomine Traiani Appellatum super Tagum,vias inibi longissimas constrauit, & glarea & calce muniuit, vt vsque ad nostram ętatem integrę maxima ex parte perseuerent. Vrbes socias magnifice iuuit: easque aquis, portubus, frumento, operibus publicis, pecunia, honoribus cœterisque rebus auxit, atque ornauit.

161 Traianus pineas & alios pro tempore & regione fructus in sacrificium super aram adolet, ob pontis absolutionem diis præcipue gratias agens: vinum desuper & alios liquores suaueolentes e patera super infundens. Cui astat tibiis canens, Camillus cum thuris acerra, Popa taurum in victimam mactaturus.

162 Decebalus primoribus Dacis & sarmatis aliquot ad Traianũ missis,conditiones pacis simulator postulauit, non tamen fuit a Cæsare exauditus,qui semel & iterum prodegerat fidem, quare infecto negotio ad Decebalum redierunt. Vbi & sarmatarũ habitus pacis tempore,vestes .f. promissas vsque ad talos, cinctum vel baltheum latissimum, vittam quorundam capita redimentem,pileum,aliorũ amicientem,videre est.

163 Per prætoriam castrorum portam Traianus Augustus exercitum educit, ponte ligneo Tibiscum fluuium (vt creditur) traiicit, trophæis prius in montium cacuminibus erectis, quæ ex hostium spoliis bello ademerat.

164 Taurus in victimam mactandus a Popa succincto,laureatus,& cum sericeo dorsuali inducitur. Ara foco accensa,quam circunstant liticines lituis insonantes,& Camillus minister sacrorum: labarum Cæsaris proprium insigne,& tria aquilarum exercitus signa, & demum veterani milites, thoracati & clypeati.

165 Sueouetaurilia,in lustratione exercitus, ex tauro, verre,& ariete fieri consueta Masculа enim hæc animalia fuere. Taurum popa succinctus,& lauro coronatus deducit,camoque constrictum regit: clauam longo manubrio gestans, qua taurum conficiat.

Victimarii autem verrem dorsuali ornatum serico, & arietem agunt. Præcedunt liticines & tibicines, lituis & tibiis insonantes, laureis cuncti redimiti.

266 Sacrificium, quod Cæsar, habitu pontificio, velato capite, super aram igne fumantē, patera perficit: cui astāt Camilli, sacerdotes etiam plerique ritu succincti Gabino, lauro coronati, laureosque ramos manibus portantes: Sunt & luminigeruli cereos in cādelabris deferentes. Sunt qui etiam vasa aquæ forsam lustralis, vehant, lustrationi exercitus aspergillo faciendæ.

267 Adlocutio Traiani Augusti ad milites e suggesto lapideo, præsentibus præfectis & tribunis exercitus, quatuorque aquiliferis cum quatuor aquilarum signis; totidem enim iam legiones cōuenerant & in eo bello militabāt. In qua Cæsar iustas belli causas aduersus Decebalum suscepti, Dacorum regem enumerat, quantūque fuerit perfidus & iniurius Romano senatui, proinde ad fortiter & strenue se in pugna quæ imminebat gerendum adhortatur: ad gloriam ex victoria & triumpho, & immēsas opes ex præda & manubiis hostium parandas inflammat. vicinasque Dacorum stationes & castra mature occupare iubet. Lictor cum fascibus consularibus retro Cæsarem stat.

268 Traianus Augustus in lapideo suggesto, quid faciendum, quo ordine procedere debeat exercitus, quæ loca in munimentum Castrorum præcipue occupanda, qualiter inuadendus hostis, qualiter debellandus. præfectos & tribunos exercitus consulit, & demum iuxta saniorē sententiā decernit. Præfectus inibi prætorio sceptrum gerit. miles labarum. Hadrianus, postea Augustus, astat, qui secundo bello Dacico interfuit.

269 Profectio exercitus; leuis armaturę milites anteeunt: triariis seu grauis armaturę militibus postremum agmen tenentibus, vt pote qui Thoracati, galeati, & clypeati, gladiisque accincti incedunt.

270 Impedimēta exercitus sarcinęq; militū, curribus, quos muli trahunt, & equis vecta.

271 Veterani milites aureis laureis ob egregium aliquod facinus ab imperatore donati, quas galeis super gestant.

272 Buccinatores classicum canunt imperatore presente & indicente, nam iis solum huiusmodi negocium obeundi cura incumbit. Hi namque non nisi imperatore præsente, vel cum in militem capitaliter animaduertitur insonare solent. Appellatur autē buccina quæ in semetipsam æreo circulo flectitur; sicut tuba, quæ directa est: teste Vegetio lib. 3. cap. 5.

273 Traianus Augustus milites vrget, vt rem frumentariam, in exercitus alimenta, curribus & dorsis equorum impositam, ad castra quæ iamiam muniebantur, quam celerrime traducant.

274 Aquilifer, imaginarii, & labari gestator ad buccinæ sonitum cum signis gradientes.

275 Primum agmen militum leuis armaturę ex auxiliaribus conflatum, in quo sunt Germani, Pannonii, Illyrici, & Dalmatæ arcubus & sagittis pugnantes.

276 Legionis alterius aquila cum labaro, iuxta Cæsarem gestato, prius quam, classicum buccinator insonaret, & ipse Traianus locum indicaret, quo castra metanda.

277 Metato-

277 Metatores, qui præcedentes locum eligunt castris. Præfectus item castrorum, qui tabernacula, & militum casas, & impedimenta omnia nutu curat. Tentoria insuper & tabernacula figuntur.

278 Milites frumentatum extra castra egressi. maturas fruges in hostili agro deprehēsas falcibus messoriis in manipulos collectas secant, & in fasces alligatas super humeros in castra comportant in exercitus alimenta: equos que, ad agrū eductos, pabulantur.

279 Milites excubias agentes, ne dum fruges, palantes & dispersi demetunt, hostis incautos inuadat.

280 Arx Dacorum, castris Romanorum proxima, militum præsidio munita, iuxta quam Daci excubant, Traiani exercitus insidias metuentes.

281 Romani aliquot milites leuis armaturæ, explorare Dacorum arces pergunt, quibus hostis occurrit: pugna conseritur, in qua tamen Daci succumbunt.

282 Romani milites, castro hostium munitissimo potiuntur, intra quod signa inferunt: vlteriusque alia inuadere & oppugnare pergunt, machinis & scalis aduectis.

283 Romani milites muniti oppidi muros conscendere tentant, quos valide Daci propellunt, sagittas & ingentia saxa in oppugnatores deuoluentes. Scalas ligneas Cęsariani milites admouent, ad murorumque mœnia euadunt, multos eo impetu trucidantes; interim funditores; lapidibus e fundis proiectis Dacos ad muros accedere prohibebant: Sicque cruor vbique diffunditur. Romanus miles caput hostis vnico gladij ictu amputat, truncum super muro cadauer relinquens. Pulcher etiam & ingenuus, vt apparet, adolescens Dacus strenue dimicans occubuit. Scalæ autem quę hic visuntur ligneæ erant, nostrique sæculi similes: quarum oppugnationis inuentor fuit Capaneus, qui tanta vi, scalas conscendens, occisus est a Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur.

284 Miles Traiano Augusto nunciatum venit, acriter hostes intra oppidum munitissimum se tueri, cæsarianos continuis oppugnationibus cadere, in periculoque non leui versari, nisi suppetias illis quam primum ferat. proinde opus esse noua continuo auxilia submittere. Hac re cognita cæsar prætorianorum agmine accurrit, vt copiis interim vniuersis collectis cum integro exercitu hostili confligat.

285 Rotæ, quibus machinæ vectæ aguntur, & muris admouentur.

286 Daci, ne Traianus suppetias suis ferret, in itinere se opponunt, pugna conseritur, sed in qua Daci victi, Romani victores euasere.

287 Sagittarij Romani exercitus, loricati & galeati, ex arcubus sagittas iacentes.

288 Miles Dacus, summa vi pollens, qui ingens saxum solus eleuet & in hostes proiiciat.

289 Traianus Augustus castrum natura munitum & arte, præsidio Dacorum tentum, quod pertinaciter aduersus cæsarianos tutati fuerant, ipse præsens expugnat: captum diruit ne iterum in hostium potestatem veniret. Daci enim lignatione, pabulatione, aquatione, & frumentatione inde egressi, cæsarianos prohibebant.

290 Ligno-

298 Leuis armaturæ milites prætoriam portam egressi ad reliqua castrorum munimenta absoluenda pariter se accingunt.

299 Milites partim ligna cædunt, partim comportant, fabrisque murarijs ministrant, tũ quadros & dolatos lapides; qua materia artifices vsi, munitiones a remotis locis ad castra vsque perducunt.

300 Duarum centuriarum prætoriani milites,ante tentorium principis excubantes,quarum totidem signa humi defixa cernuntur.

301 Legati Decebali Regis pacem petunt, quam a Traiano Augusto,vt perfidi & hostes populi Romani iudicati,non obtinent.

302 Pons ligneus super Tibiscum, vel alium quempiam fluuium stratus,per quem milites ad alteram amnis ripam traiiciunt.

303 Nauale, Istro proximum, vbi Romani lintres, scaphas, & liburnas etiam, nauigationi accommodas ædificant, maxima lignorum copia in strues pro eo vsu congesta. Quæ scalpris & malleorum ictibus aliisque instrumentis,secant, excauant, conserunt, ęreisque clauis artifices compingunt. Apud veteres ex cypresso,pinu domestica, siue syluestri larice,& abiete liburnę conficiebantur: ęrei,ferreis, claui pręferebãtur, quod hos tempore & humore celeriter rubigo consumat,illos vero nec ętas aut fluctus atterat, sed magis indies seruet licet dispendio sint maiori. Obseruatum pręterea a maioribus, vtilissime post solstitium ęstiuum vsq; ad ęquinoctium autumnale & deinceps ad Kalendas vsque Ianuarias fortiores duriores & ficciores esse trabes ãbscissas quod si accesserit a quintadecima Luna ad vigessimam tertiam vsque cędi materiem, immunis seruatur a carie, reliquis autem diebus abscissa continuo senescit, in tabem & puluerem vertitur: quod ars & quotidiana experimenta comprobarunt: Romanorũ etiam religio docuit, his tantum octo diebus pro ęternitate sacrificia celebranda.

304 Daci castrum, seu oppidum quoddam munitum a Romano milite occupatum ex pugnare conantes, maxima vi & cæde repelluntur a Cæsarianis militibus, qui præsidio a Traiano fuerant relicti. Saxis autem, quæ ingentia in Dacos ex muris deuoluũt, maxime se obsessi tuentur.

305 Romani milites qui præsidio arcem tenebant obsessam, cadauer Daci insignis, qui in oppugnatione mœniorum occubuerat, catena vinctum trabique e muris prodeunti alligatum, obsidentibus prouincialibus suis in ludibrium & contumeliam ostentant.

306 Daci magno detrimẽto in oppugnatione arcis accepto,veriti ne nouus miles in subsidium veniret, obsidionem soluere, & in fugam se conuertere, coguntur.

307 Traianus Augustus ad duas astantes militum legiones adloquitur. Collaudat illorum virtutem, quod strenue in omnibus se gesserint, fortissimeq; pugnauerint:proinde ad futurum belli finem feliciter obeundum summopere exhortatur: pręmia illis & pręsentia & futura pollicetur.

308 Regios thesauros, quos Decebalus subter vada Sargetię annis, haud procul a regia occuluerat, Traianus Augustus inuenit. Fluuium namque Decebalus rex captiuorũ duntaxat

duntaxat manibus & opera, de proprio cursu auerterat, atque suffossis deinde vadis in specu magnā vim auri condiderat, preciosissima quæque, & eos liquores qui asseruari poterāt, eodem congerens. Quibus confectis, ne quispiam quæ gesisset, proloqui posset, omnes, qui facti conscij erant, occidi iussit. At Biculis captiuus, cui res cognita erat, thesauros indicauit. Inuentos autem, equisque asportatos in castra, partim militibus distribuit, partim fisco, & ærario P. R. asseruauit. Erant autem in his pleraque vasa aurea & argentea ingentis & mediocris magnitudinis, gemmę omnis generis, & preciosa suppellex corbibus ornatissimis contenta.

309 Decebalus regia amissa, cunctaque fere in potestatem populi Romani prouincia redacta, thesauris, quos abdiderat ereptis: concionem e suggesto ad suos milites habet, inqua fortunam suam nimis aduersam conquæritur, nihil ærumnarum esse quod nō forti animo tolerare decreuerit, præter seruitutem & indignitatem regiæ maiestati inferendam, proinde cum ab his calamitatibus se eruere nequeat, mortem sibi consciscere statuerit: quam ipsi debent ferre acceptam, quæ momento temporis ab vniuersis eximat malis. Hæc cum Dacis proposuisset, abnuunt multi, senrentiamque veluti duram detrectant, nonulli acquiescunt, fidem obseruare, secumque commune periculum & necem subituros pollicentur.

310 Decebalus maxima animi angustia pressus, desperatis cunctis rebus, manus sibi inferens, pugione ad pectus adacto, se interimit. Reguli non pauci idem mortis genus subeunt: dum quidam vulneribus se confodiunt, quidam alios prouocant precibusq; inducunt, ad necem alter alteri inferendam.

311 Daci non pauci Traiano Augusto se dedunt: ipsumque necis Decebali regis certiorem faciunt.

312 Equitatus exercitus Romani equites Dacos profligat, Traiano Augusto ita iubente, quod prouinciæ supererat, vastat, diripit, & subigit, multis in captiuitatem ex primoribus redactis, manus dum loro post terga reuincit.

313 Ante prætorium Traiani in castris, caput Decebali regis & manus vtraque a cadauere abscissę, dacis captiuis; & militibus Cæsarianis; maxima cum admiratione vtrorisque ostenduntur, dum illi infelicis sortis miserti communem suam calamitatem deplorant, hi autem lœtitia gestiunt, quod pacem & securitatem vnius hostis acerrimi nece redemerint.

314 Prætoriani milites ante tentorium Cæsaris in castris excubantes.

315 Reliquiæ Dacorum, qui in montana & edita loca confugerant, a Romano milite delentur: & qui obstinato animo rebelles supererant, in captiuitatē misere abducuntur in triumphum asseruandi. Loca dein munitissima, expugnatuque dificilia, Romanus miles conscendit, vniuersa diripit, occupatque, licet adeo essent ardua, quæ vix nisi vris & alcibus essent peruia, quibus hi saltus abundabant.

316 Animal, tauro fere simile, hic expressum, vrus existit: vt loca ea fuisse saltuosa & edita quæ postremo Cæsariani occuparunt, intelligamus. Est autem Vrus, animal a Cæsare lib. 6. belli Gallici descriptum, paulo minus elephanto, specie, colore, & figura tauri: feritate tanta, vt ne paruulum quidem exceptum mansuefiat. Cornuum ea figura & amplitudine vt Germani eorum labris, argēto circumlitis pro poculis vterentur.

tur. Magna vis eſt eorum, & magna velocitas, neque homini, neque feræ, quam conſpexerunt, parcunt. Hos ſtudioſe foueis captos interficiunt &c.

117 Alces ſeu alce, vtroque enim modo recte dici poteſt, animal eſt, vt Cæſar lib. 6. belli Gallici ſcribit, cui conſimilis capreis figura & varietas pellis, ſed magnitudine paullo autecedens, mutilumque eſt cornibus, & crura ſine nodis articuliſque habet; neque quietis cauſa procumbit, neque ſi quo afflictum caſu conciderit, erigere ſeſe aut ſubleuare poteſt. Huic arbores pro cubilibus. Ad eas ſe applicat, atque ita, paullũ modo reclinatum, quietem capit: cuius ex veſtigiis, cum eſt animaduerſum a venatoribus, quo ſe recipere conſueuerit: omnes eo loco aut a radicibus ſubruunt, aut abſcindunt arbores, tantum vt ſumma ſpecies earum ſtantium relinquatur. Huc cum ſe conſuetudine reclinauerit, infirmas arbores pondere affligit, atque vna ipſum concidit. Alcis autem formam & imaginem animal hic expreſſum habet, niſi cornua obſtarent, ex corne enim Cęſar, vt modo diximus, facit. At vero Pauſanias, Æliano de natura animalium teſtante in ſuperciliis cornua habere mares teſtatur: fœminas contra, omnino carere. Olaus Magnus qui in regionibus vbi frequentiſſime proueniunt non ſolum diu verſatus ſed natus etiam cornutas nobis alcas deſcribit, qualis eſt hęc in hac columna marmorea ſcalpta. Cœterum vide Plinium lib. 8. cap. 15. & Solinum cap. 32. Fateor me harum vngulas ſolidas bifidas, vt ſpeculum lucentes ex regionibus, Borealibus aduectas, ſœpiſſime vidiſſe & habuiſſe etiam, cornua vero nunquam.

118 Sol oriens, forma imberbis iuuenis intra circumambientem amictum expreſſus, quo tempore & hora die, hi reguli fuerint capti ſignificans: aut deus aliquis fingitur, eorum, quos vana gentilitas credidit, aut Dacis aduerſus, vel Romanis propitius: aut certe delubrum aliquod in ſaltu & editiſſimo monte conſtructum, religioni dei alicuius conſecratum, incoliſque frequens, illo loco, vbi hoc prælium geſtum, vel victoria parta.

119 Reliquiis Dacorum ſubactis, Daciceque regionis facile Romani potiti. Reguli ſe dedunt, captiui vincti ducuntur: vrbes vacuas & a ciuibus fugientibus deſertas, iidem diripiunt, vaſtant, ignique ſuccendunt.

120 Ciues vrbium, quæ in hoſtium poteſtatem venerant, ipſorumque prædæ patuerant, alio fugientes commigrant, dulcia pignora, ſarcinaſque humeris portantes: armenta, & pecora, illius & ætatis & regionis præcipuas opes ſecum abducunt. Quos fugientes Romani milites perſequuntur, non tamen aſſequuti, libere prouintia omni excedunt. Vbi & fœminarum & puerorum habitus, venuſti ſatis, exprimuntur.

Hoc ſecundo bello Dacico abſoluto, Decebalo vita defuncto proceribus captis partim; in amicitiam & fidẽ populi Romani partim ſuſceptis, Dacia in prouinciæ formã redacta, pręſidiis vbiq; locorũ diſpoſitis, arcibus dirutis, quæ facile teneri haud poterant. Traianus Auguſtus Cęſarũ ſtrenuiſſimus tot victorijs, clarus, tot opibus & ſpoliis onuſtus in vrbem ex Dacia remigrauit, terreſtri, vel maritimo itinere incertum, vbi ſecundum de Dacis triumphum egit ſumma pompa gratulatione & applauſu Senatus totiuſque Populi Romani. Non autem liquet quo anno eius imperij id geſtum, nam prior triumphus anno 7. imperij ſui de Dacis & ſarmatis eſt habitus, triennium eo bello durante: quod autem tempus inter vtrumque triumphum interceſſerit, quan-

tumue ſecundum bellum Dacicum dilatum, non conſtat. Exitus huius belli ſicut Dacis funeſtiſſimus, ita Traiano auguſto feliciſſimus & clariſſimus fuit.

SECVNDI BELLI DACICI FINIS.

DEO VNI ET TRINO LAVS ET GLORIA, CVIVS die ſolenni, hic qualiſcunque labor abſolutus. videlicet xv. Kal. Iulij anno communis ſalutis. M. D. LXXVI.

INDEX COLVMNÆ TRAIANICÆ EXPLICATIONEM:

cuius numeri ad illos qui in columnæ eiusdem commentarijs existunt, non ad paginas referendi sunt.

Dani

Legio-

Sacri-

REGESTRVM.

† A B C D E F.

Omnes sunt Duerniones præter † simplex.

ROMAE.

Apud Franciscum Zanettum & Bartholomæum Tosium socios.
Anno Domini M. D. LXXVI.